

Sağlık Etki Değerlendirmesi Şehirler için Araç Kitleri

Belge 1.

Arka plan belgesi: kavramlar, süreçler, yöntemler

Vizyondan Eyleme

Bu doküman Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlüğü tarafından fonlanan “Avrupa Genelinde Yerel Seviyede Yürütülen Sağlık ve Sürdürülebilir Kalkınma için Entegre Yaklaşımların Teşviki ve Desteklenmesi Projesi” (PHASE, EC Sözleşme SUB 02-344294)’nin bir parçası olan ve DSÖ Kent Sağlığı Merkezi tarafından koordine edilen çalışmanın sonucudur.

Yayınlarla ilgili talepler için DSÖ Bölgesel Ofisi adresleri:

- *e-posta yoluyla* publicationrequests@euro.who.int (yayımların kopyaları için)
permissions@euro.who.int (yayımların çoğaltılma izinleri için)
pubrights@euro.who.int (yayımların tercüme izinleri için)
- *posta yoluyla* Publications
WHO Regional Office for Europe
Scherfigsvej 8
DK-2100 Copenhagen Ø, Denmark

© Dünya Sağlık Örgütü 2005

Tüm hakları saklıdır. Yayınlarının kısmen veya tamamen kopyalanması veyahut da tercüme edilmesi için Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesel Ofisi’nden izin alınması gerekmektedir.

Bu yayında belirtilenler ve sunulan malzemeler, herhangi bir ülkenin, eyaletin, şehrin ya da alanın ya da kendi otoritesinin yasal durumu, kendi sınır bölgesinin ya da sınırlarının tahdidatı göz önünde bulundurularak, Dünya Sağlık Örgütünün hiç bir düşüncesini ifade etmemektedir. Tablo başlıklarındaki “ülke veya alan” ifadeleri ülkeleri, eyaletleri, şehirleri ya da alanları kapsamaktadır. Haritalardaki noktalı gösterimler tam olarak anlaşmanın sağlanmamış olabileceği yerlerde yaklaşık sınır çizgilerini temsil etmektedir.

Belirli şirketlerden ya da belirli üreticilerden söz edilmesi bu şirket ya da üreticilerin Dünya Sağlık Örgütü tarafından aynı özelliklere sahip adı geçmeyen diğerlerine tercih edilerek uygun bulunduğu ya da tavsiye edildiği anlamına gelmez. İstisna hatalar ya da atlanmış sözcükler, bir ticari hak sahibinin kendi üretim sattığı ürünlerin isimlerinin ilk harfleri büyük yazılarak gösterilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü bu yayındaki bilgilerin tam ve doğru olduğunu garanti etmez ve bu dokümanın kullanımından doğan zararlardan sorumlu tutulamaz. Yazarlar ya da editörler tarafından ifade edilen görüşler Dünya Sağlık Örgütünün kararları ya da beyan edilmiş politikalarını temsil etmez.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık etki değerlendirmesi araç kiti	1
Teşekkürler.....	1
1. Sağlık etki değerlendirmesi ve sürdürülebilir kalkınma	2
1.1 Giriş	2
1.2 Sağlığı ve sağlığın belirleyicilerini anlamak	3
1.3 Sağlık etki değerlendirmesinin amacı	4
1.4 Etki değerlendirmesi türleri	6
1.5 Sağlık ve sürdürülebilir kalkınma	8
1.6 Sağlık ve kent boyutu	9
2. Sağlık etki değerlendirmesinin aşamaları.....	10
2.1 Eleme ve kapsam belirleme: sağlık etki değerlendirmesine ihtiyaç var mıdır, var ise, bu değerlendirme nasıl yürütülecektir?	11
2.2 Değer biçme: değerlendirme, raporlama ve dağıtım.....	14
2.3 Denetim ve değerlendirme: sağlık etki değerlendirmesi herhangi bir değişikliğe yol açtı mı?	23
3. Sağlık etki değerlendirmesinin yerel düzeyde tanıtımı	24
3.1 Sağlık etki değerlendirmesine giriş - başlangıç.....	24
3.2 Siyasi taahhüt ve destek için politikacılara brifing verilmesi.....	25
3.3 Kapasite inşası için idarecilerin eğitilmesi.....	27
3.4 Giriş noktaları.....	27
3.5 Değerlendirme	28
3.6 Örnek olay incelemeleri	28
Kaynakça.....	36

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık etki değerlendirmesi araç kiti

Avrupa Genelinde Yerel Seviyede Yürütülen Sağlık ve Sürdürülebilir Kalkınma için Entegre Yaklaşımların Teşviki ve Desteklenmesi Projesi (PHASE Projesi) Avrupa Komisyonu, Çevre Genel Müdürlüğü, Sürdürülebilir Kalkınmanın Teşviki için İşbirliği Topluluk Çerçevesi (2003-2005) tarafından fonlanmıştır. Proje, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kentsel Yönetim Programı ile Avrupa genelinde sağlık etki değerlendirme uzmanları ve İtalyan Sağlıklı Şehirler Ağı ve Slovakya Sağlıklı Şehirler Birliği koordinatörleri tarafından koordine edilmektedir. PHASE Projesi, sağlık ve sosyal konuların sürdürülebilir kalkınmaya entegrasyonunun teşvikini sağlık etki değerlendirmesi (HIA) sürecini tanıtarak ve bu konuya odaklanarak gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Buradaki amaç HIA'nın yerel seviyede tanıtılması ve uygulanması için kullanılacak bir HIA araç kitinin geliştirilmesidir. Araç kiti beş dokümandan oluşmaktadır.

1. **Sağlık etki değerlendirmesi – vizyondan eyleme (arka plan bildirisi)**
2. Sağlık etki değerlendirmesi – bir eğitim modülü
3. Sağlık etki değerlendirmesi – karar alma konusunda nasıl destek sağlayabilir? (broşür)
4. Slovakya, Trnava'daki sağlık etki değerlendirmesine giriş: bir örnek olay incelemesi
5. İtalya, Bologna'daki sağlık etki değerlendirmesine giriş: bir örnek olay incelemesi

Bu belgede sağlık ve sağlığın belirleyicileri ile SED arasındaki bağlantılar ve SED ile sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı arasındaki bağlantılar sunulmaktadır. Belgede etki değerlendirmesi süreçlerinin arka planı ve değişik biçimleri anlatılmaktadır. Ayrıca, SED'in teknik basamakları ve yerel düzeyde pratik bir biçimde nasıl tanıtılacağı tarif edilmektedir. SED araçları ile birlikte SED'in yerel düzeyde olay örnekleri sağlanmaktadır.

Teşekkürler

Bu belge, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi'nden Proje Müdürü Louise Nilunger, eski Proje Müdürü Leah Janns Lafond ve Proje Görevlisi Shoukla Pelaseyed tarafından yazılmıştır. Çalışma DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi Bölge Danışmanı Agis Tsouros'un gözetiminde gerçekleştirilmiştir.

Bu belge sağlık etki değerlendirmesi üzerine bir uzmanlar grubu ile yakın işbirliği içerisinde kaleme alınmıştır: Debbie Abrahams, Kıdemli Araştırma Grubu Üyesi, IMPACT, Halk Sağlığı Departmanı, Liverpool Üniversitesi, İngiltere, Birleşik Krallık; Elisabeth Bengtsson, Proje Görevlisi, DSÖ Sağlıklı Şehirler ve Kent Yönetimi Programı; Rainer Fehr, Müdür, Çevre Sağlığı Departmanı, Landesinstitut für den Öffentlichen Gesundheitsdienst, Bielefeld, Almanya; Erica Ison, Ulusal Sağlık Servisi, Halk Sağlığı Kaynak Birimi'ne bağlı, Sağlık Etki Değerlendirmesi konusunda Uzman Pratisyen, Oxford, Birleşik Krallık; Geoffrey Green, Profesör, Araştırmacı, Bölgesel Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Sheffield Hallam Üniversitesi, Birleşik Krallık ve Gabriel Gulis, Halk Sağlığı Enstitüsü, Sağlık Teşvik Araştırmaları Birimi, Güney Danimarka Üniversitesi, Odense, Danimarka.

Slovakya Sağlıklı Şehirler Birliği'nden Koordinat6rler Gejza Legen ve Zusanna Janeckova ile İtalya Sağlıklı Şehirler Ağı'ndan Koordinat6rler Fulvia Signani ve Michaela Fantini'nin bu belgenin hazırlanmasında b6y6k katkıları olmuştur. DS6 Sağlıklı Şehirler ve Kent Y6netimi Programı ayrıca Bologna Şehri proje g6revlileri Lucia Garutti ve Maria Manni, Bologna 6niversitesi'nden Andrea Segr6, Slovakya, Trnava 6niversitesi'nden Jarmila Korcova, ve Slovakya, Trnava'daki Sağlıklı Şehir Koordinat6r6 Ingrid Hunava'ya teŐekk6rlerini sunar. David Breuer'un belgenin dili ve stilinin geliŐtirilmesinde b6y6k katkıları olmuştur.

1. Sağlık etki değerlendirmesi ve s6rd6r6lebilir kalkınma

1.1 Giriş

Bir n6fusun sağlık ve refahı 6evresel, ferdi, toplumsal ve ekonomik y6nler gibi pek 6ok deđerliŐ fakt6re bağlıdır. Bir n6fusun sağlık durumunun iyileŐtirilmesi ve sağlık bozukluklarının azaltılması ulusal ve yerel y6netimleri 6ok sekt6rl6 karar alımı konusunda zahmetli durumlar i6erisine sokmaktadır. Kamu politikası, sosyal ve fiziki 6evreyi sağlığı iyiye g6t6ren Şekillerde bi6imlendirmek a6ısından hayati rol oynamaktadır. İl6e ve Őehirlerde yaşayan insanların sağlığı, b6y6k 6l66de bu kişilerin yaşam ve 6alıŐma Şartları, fiziki ve sosyoekonomik 6evrelerinin kalitesi ve sağlık hizmetlerinin kalitesi ve ulaŐılabilirliđi tarafından belirlenmektedir.

B6ylelikle, sağlık bozukluklarının 6n6ne ge6meye y6nelik 6ok sekt6rl6 ve sekt6rler arası yaklaŐımlara (ara6lar, prosed6rler ve y6ntemleri i6eren) olan ihtiya6 bilhassa sağlık hizmetleri dışındaki sekt6rlerde giderek artmaktadır. Yerel y6netimler sağlık ve s6rd6r6lebilir kalkınmayı teşvik edebilmek a6ısından benzersiz bir konuma sahiptirler; 66nk6 sağlık 6zerinde b6y6k etki sahibi sekt6rler doğrudan onların sorumluluğundadır.

Sağlık etki değerlendirmesi (SED), 6nerilmiŐ muhtelif politikalar, programlar ve projelerin etkilerinin kestirilip değerlendirilmesi ve karar vericilere karar alım s6recinde destek olunmasını hedeflemektedir. SED karar vericilere birden fazla Şekilde destek sağlamaktadır.

- Karar vericileri bir dizi politika se6eneği arasından optimal kararlar verebilmeleri i6in bilgilendirmekte ve kamu fonlarıyla yapılan yatırımları geliştirmektedir.
- Potansiyel olumsuz sağlık etkilerinin 6n6ne ge6ilmesi ve tekliflerin olumlu sağlık etkilerinin maksimize edilmesi i6in fırsat yaratmaktadır.
- Bir teklifin sağlığın n6fusa yayılması 6zerindeki etkileri hakkında bilgi sağlamakta ve b6ylelikle gruplar arasında sağlık konusundaki eŐsitsizliđi azaltmaktadır.
- Kamunun g6r6Ő ve algılayıŐının karar vericileri tarafından bilinmesini sağlamaktadır.
- Yerel y6netim, diğer kuruluşlar ve toplum i6i mahalli ortaklıkları g66lendirmektedir.

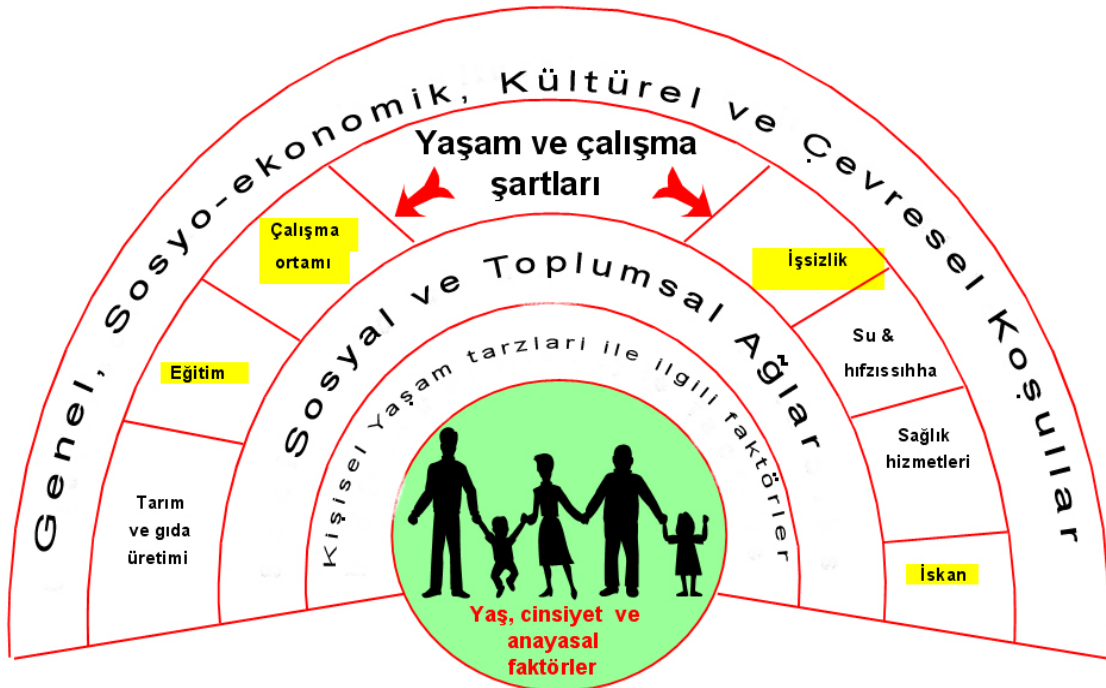
Bu b6l6mde sağlığın tanımı ve sağlığın belirleyicilerinin iŐlevleri, SED'in k6keni ve diğer etki değerlendirmesi Şekilleri karŐısındaki konumu ve SED'in s6rd6r6lebilir kalkınmanın desteklenmesindeki rol6 belirtilmektedir.

1.2 Sağlığı ve sağlığın belirleyicilerini anlamak

Sağlık sakatlık ve hastalığın olmaması durumundan çok daha fazlasıdır. 1948 yılında, DSÖ Tüzüğü sağlığı Şöyle tanımlamıştır: “yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, toplumsal ve zihinsel tam bir esenlik durumu”. 1986 yılında, Sağlığın Teşviki için Ottawa Sözleşmesi (1) bu tanımı daha da geliştirmiş ve sağlık sözcüğü “bir birey ya da grubun bir yanda arzularını tanımlayıp gerçekleştirmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya, diğer yanda çevresini değiştirmeye ve onunla baş etmeye muktedir olabilmesi” anlamını içermeye başlamıştır. Sağlık bu sebepten yaşamın amacı değil günlük yaşantı için bir kaynak olarak görülmektedir; sağlık toplumsal ve bireysel kaynakları ve aynı zamanda fiziksel kapasiteleri içine alan pozitif bir kavramdır.

Bu geniş ve kapsamlı sağlık kavramı, sağlığın belirleyicileri üzerine yazılmış zengin bilimsel yayın arşivi sayesinde daha iyi anlaşılmakta ve bunun tam desteğini almaktadır. Sağlık durumu ve sağlık durumundaki farklılıklar kişisel ve ailevi koşullar, gelir, eğitim, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları yer ve nispeten sınırlı ölçüde sağlık hizmetlerine bağlı genetik, çevresel, toplumsal ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Son yıllarda, sağlığın toplumsal belirleyicilerinin önemi giderek daha çok anlaşılır olmuştur (2). Şekil 1 halk sağlığı üzerindeki etkileri iyi bir biçimde betimlemektedir (3).

Şekil 1. Sağlığın temel belirleyicileri

Kaynak: Whitehead M. & Dahlgren G (4).

Tablo 1, sağlığın belirleyicilerinin SED'in amacına yönelik olarak tanıtılmasına yardımcı olmaktadır (5).

Tablo 1. Sağlık zerindeki anahtar etkiler

Sağlık zerindeki etkilerin kategorileri	Belirli etki örnekleri (sağlığın belirleyicileri)
Biyolojik faktörler	Yaş, cinsiyet ve beslenmeyle ilgili faktörler
Kişisel ve ailevi koşullar ve yaşam tarzları	Ailenin yapısı ve işleyişi, ilk, orta ve yetişkin eğitimi, meslek, işsizlik, risk alma davranışı, diyet, sigara, alkol, madde kullanımı, egzersiz, eğlence ve ulaşım şekilleri
Sosyal çevre	Kültür, akran baskısı, ayrımcılık, sosyal destek (komşuluk, sosyal ağlar ve tecrit) ve toplumsal, kültürel ve ruhsal katılımcılık
Fiziki çevre	Hava, su, barınma koşulları, çalışma şartları, gürültü, kokular, görsel çevre, kamu güvenliği, kent tasarımı, dkkaneler (konum, uzaklık ve nitelik), ulaşım (kara ve demiryolu), toprak kullanımı, atıkların imhası, enerji ve yerel çevresel zellikler
Kamu hizmetleri	Erişim (konum, engelliler için erişim ve maliyet) ve birincil, kamusal ve ikincil sağlık hizmetlerinin niteliği, çocuk bakımı, sosyal hizmetler, iskan, boş vakitler, istihdam ve sosyal hizmetler, kamu taşımcılığı, asayiş, sağlıkla ilgili kamu hizmetleri ve kanunla belirlenmemiş daire ve servisler
Kamu politikası	Ekonomik, toplumsal, çevresel ve sağlıkla ilgili trendler, yerel ve ulusal öncelikler, politikalar, programlar ve projeler

Kaynak: Adapte edilmiştir, Scott-Samuel ve diğ. (5)

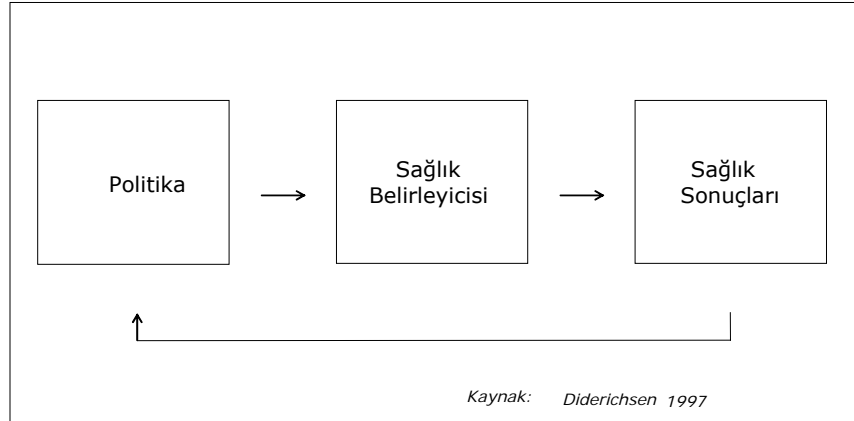
1.3 Sağlık etki değerlendirmesinin amacı

SED'in iki amacı vardır: bir tasarımın belirli bir nüfus topluluğu ya da toplulukları üzerindeki sağlıkla ilgili muhtemel etkilerini tahmin etmek ve karar vericileri karar alma sürecinde kanıt temelli tavsiyeler geliştirmeleri için bilgilendirmek. DSÖ Avrupa Sağlık Politikası Merkezi (6) tarafından yayımlanmış Gothenburg konsensüs bildirisinde, SED "bir politika, program ya da proje hakkında bunların bir nüfusun sağlığı üzerinde yaratacakları potansiyel etkiler ve bu etkilerin nüfus içerisine yayılması bakımından karar verilebilmesini sağlayan prosedür, yöntem ve araçların kombinasyonu" olarak tanımlanmıştır.

Şekil 2 bir SED sürecinin basitleştirilmiş resmini göstermektedir. Belirli bir teklife bağlanabilen sağlık sonuçlarının doğrudan analiz edilebilmesi imkansız olmasa bile zordur. Bunun yerine, sağlık sonuçları bir tasarımın sağlık belirleyicilerini nasıl etkilediği üzerinden analiz edilmelidir. SED bu yüzden  basamağa ayrılmıştır: 1) bir tasarımın sağlık belirleyicilerini nasıl etkilediği; 2) sağlık belirleyicilerinin sağlık sonuçlarını nasıl etkiledikleri ve 3) SED'den elde edilen sonuçların tasarımı gözden geçirecek karar vericilere geri bildirimini yapılması (7).

Şekil 2. Bir sağlık etki değerlendirmesi modeli

Kaynak: İsveç İl Meclisleri Federasyonu ve İsveç Yerel Otoriteler Birliği (7)

SED birden fazla yarar sağlamaktadır.

- SED “daha sağlıklı” karar alımını desteklemektedir.
- SED, sağlık üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerin belirlenmesi sayesinde karar vericilerin kamu fonlarıyla yapılacak yatırımları optimize etmelerine yardımcı olabilmektedir.
- SED çeşitli nüfus toplulukları üzerinde oluşabilecek potansiyel sağlık etkilerine dikkat çekebilmekte ve sağlık konusundaki eşitsizliği azaltacak değişiklikler önerebilmektedir.
- SED potansiyel sağlık etkilerine (hem olumlu hem olumsuz) dikkat çekebilmekte ve yapısal değişim için seçenekler sunabilmektedir.
- SED halk sağlığı ile ilgili kaygıların politika geliştirme ve karar alma süreçleri içerisine entegre edilmesi için bir araç olabilmektedir.
- SED değer ve prensipleri sayesinde daha iyi politikalar geliştirilmesine vesile olabilmektedir.
- SED herkes için daha iyi sağlık koşulları yaratan tümleşik bir yaklaşımın parçası olarak görülebilir.
- SED karar vericilere verdikleri kararların sağlıkla ilgili muhtemel uzantılarından devamlı haberdar olmalarını sağlamakta ve sağlık için sektörler arası işbirliğinin yolunu açmaktadır.

SED şu değerler üzerine kurulmuştur:

- demokrasi: kişilerin şeffaf bir karar alım süreci içerisinde yer alma hakkı;
- eşitlik: Hassas, marjinal veya dezavantajlı grupların sağlık üzerindeki etkilerinin dikkate alınması;
- sürdürülebilir kalkınma: kısa ve uzun vadeli ve doğrudan ve dolaylı etkilerin hesaba katılmasını içermektedir ve
- kanıtların ahlaklı kullanımı: nitel ve nicel kanıtların kullanımı özenli olmalı ve farklı bilimsel disiplinlere ve kapsamlı bir değerlendirmeye ulaşılmasını sağlayacak yöntemlere dayandırılmalıdır (6).

SED tanımı ya da değerleri arasında açıklanmayan ve SED açısından önemli bir diğer faktör SED'in çok sektörlü ve sektörler arası bir yaklaşım içeriyor oluşudur. SED'in ortaklık yaklaşımlarını desteklemesi ve birçok sektör tarafından sahiplenilmesini teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu ilgili taraflar ve menfaat sahiplerinin tasarıların sağlık etkisinin değerlendirilmesi için bir araya getirilmesini kapsamaktadır.

1.4 Etki değerlendirmesi türleri

SED ülkelerde hem ulusal hem de yerel düzeyde ve çeşitli uluslar arası kuruluşlarda farklı isim ve işlevlere sahiptir. SED tek başına gerçekleştirilebildiği gibi çevresel etki değerlendirmesi, sosyal etki değerlendirmesi ve tümlşik etki değerlendirmesi gibi başka etki değerlendirmesi türleri içerisinde de dahil edilebilmektedir.

1.4.1 Çevresel etki değerlendirmesi

SED'in gösterdiği gelişim, Birleşik Devletlerde Ulusal Çevre Politikası Kanunu sayesinde 1969 yılından beri gerçekleştirilmekte olan çevresel etki değerlendirmesi uygulamasına dayandırılabilir. Günümüzde pek çok ülkede yasa gereği çevresel etki değerlendirmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevresel etki değerlendirmesi kararlar alınmadan evvel bu kararların çevresel uzantılarının dikkate alınmasını garanti altına alan bir prosedürdür. Süreç çevre üzerinde oluşacak muhtemel etkilerin analiz edilmesi, bu etkilerin bir rapor ile kaydının tutulması, bu rapora danışılması, nihai karar alınırken yorumların ve raporun dikkate alınması ve sonrasında bu kararın halka haber verilmesini kapsamaktadır. Çevresel etki değerlendirmesi, Avrupa Birliği'nde, 1985 yılında yayımlanan (8) ve 1997 yılında tadil edilen (9) bir direktif sayesinde yasal dayanağa sahiptir. Çevresel etki değerlendirmesi geniş kapsamlı politikalarla ziyade projelere uygulanmaktadır. SED'in çevresel etki değerlendirmesi süreci içerisinde dahil edilmesinin getirdiği avantaj yasal dayanağın zaten bulunması ve yeni bir etki değerlendirmesi başlatılmasına ihtiyaç olmamasıdır. SED'in çevresel etki değerlendirmesi süreci içerisinde dahil edilmesinin getirdiği dezavantaj ise sağlık belirleyicilerinin ve toplumsal iç tutarlılığın çevresel etki değerlendirmesi (veya stratejik etki değerlendirmesi) içerisinde çoğunlukla belirgin olmayışıdır. Çevresel etki değerlendirmesi sağlığın anahtar bir mesele olduğunun altını çizse de profesyonel sağlıkçılara süreç içerisinde yer verilmesi ve sağlığın geniş kapsamlı belirleyicilerine dayalı olarak muhtemel sağlık etkilerinin oluşturduğu geniş yelpazenin dikkate alınması için pek çaba sarf edilmemiştir.

1.4.2 Stratejik çevresel değerlendirme

1999 yılında Londra'da düzenlenen Bakanlık nezdindeki Sağlık ve Çevre Konulu Üçüncü DSÖ Konferansı'nda, stratejik çevre ve SED hakkında protokol oluşturulması fikrine bazı ülkeler destek vermiştir. Ardından, DSÖ, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ile yakın işbirliği içerisinde, Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü'nde (10) güçlü bir sağlık boyutu ile sonuçlanan bir süreç içerisinde yer almıştır. Stratejik Çevresel Değerlendirme, Sınırlar-arası Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi hakkındaki 1991 tarihli Espoo Konvansiyonu'nun çatısı altında oluşturulmuştur. Yeni Protokol, tarafların tekliflerin hem çevresel hem de sağlıkla ilgili etkilerini değerlendirmelerini icap ettirerek sağlığı ilgilendiren hususların dikkate alınmalarını sağlamaktadır. 21-23 Mayıs 2003 tarihlerinde Ukrayna'nın Kiev kentinde düzenlenen "Avrupa için Çevre" başlıklı Bakanlık Nezdindeki 5. Konferans'ta kabul edilmiş olan Protokol, 36 ülke tarafından kabul edilmiştir. Bu çevresel değerlendirme türünü tarif etmek için "stratejik" kelimesi kullanılmaktadır çünkü stratejik çevresel değerlendirmeye (çevresel etki değerlendirmesinden farklı olarak) teklifler hakkındaki karar alım sürecinin daha erken bir aşamasında başlanmakta ve bu durum çevreyi ve sağlığı ilgilendiren meselelerin mütalaa

edilebilmesi için daha fazla zaman tanımaktadır. Stratejik çevresel değerlendirme bilhassa insan sağlığının göz önünde bulundurulmasının altını çizmekte ve çevresel etki değerlendirmesindeki mevcut durumdan farklı olarak sağlığın çevresel değerlendirme içerisinde derinlemesine düşünülmesi için fırsat yaratmaktadır (Tablo 2) (11).

Tablo 2. Çevresel etki değerlendirme ile stratejik çevresel değerlendirme arasındaki farklar

Çevresel etki değerlendirmesi	Stratejik çevresel değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"> • Projelere uygulanmaktadır • 100'den fazla ülkede kurumsallaştırılmıştır • Görece tepkiseldir • "Başı" ve "sonu" olan katı resmi prosedürler • Özel geliştiriciler ve çevresel otoritelere yer vermektedir • İstenmeyen olumsuz etkiler üzerine odaklanmaktadır • Dar kapsamlı olsa da daha fazla ayrıntı içermektedir	<ul style="list-style-type: none"> • Politika ve programlara uygulanmaktadır. • Fazla sayıda ülke tarafından kurumsallaştırılmamıştır • Durumlara tepki vermekten ziyade, durum yaratmakta ve bunlar üzerinde kontrol sağlamaktadır • Sürekli prosedürlere uymak konusunda esnekler • Çeşitli kamu otoritelerine yer vermektedir • Meseleler ve uzantıları üzerine odaklanmaktadır • Daha geniş kapsamlıdır fakat daha az ayrıntı içermektedir

1.4.3 Sosyal etki değerlendirmesi

Sosyal etki değerlendirmesi bir teklifin bir nüfus üzerindeki muhtemel sosyal etkilerini değerlendirmektedir (12). Sosyal etki değerlendirmesi, tekliflerin sosyal etkilerini analiz etme özelliğine sahip olmayan çevresel etki değerlendirmesini bütünlemek üzere geliştirilmiştir. Sosyal etki değerlendirmesi iş, oyun, kültür ve bir toplumun üyesi olmak gibi "yaşam" faktörlerini içermektedir. Bu değerlendirme kapsamındaki diğer faktör ya da belirleyiciler arasında bir toplumun normları, inançları ve değer yargıları bulunmaktadır. Sosyal etki değerlendirmesi etkilerin nüfus içerisine yayılmasına dayalı tekliflerin analiz edilmesini içermektedir. Yalnızca toplumun bütününe analiz etmek yeterli değildir çünkü bir tasarı çeşitli grupları farklı şekillerde etkilemektedir. Bu yüzden farklı nüfus toplulukları üzerinde oluşan etkiler büyük önem taşımaktadır. Sosyal etki değerlendirmesinde:

- nüfus karakteristikleri
- siyasal ve toplumsal meseleler
- ferdi ve ailevi değişimler
- kamusal ve kurumsal kaynaklar

vurgulanmaktadır.

Sosyal etki değerlendirmesinin getirdiği avantaj sağlığın toplumsal meseleler içerisine dahil edilmesi ve sosyal etki değerlendirmesinin yalnızca sağlık faktörlerini içermekten daha geniş kapsamlı oluşudur. Gelgelelim, sosyal etki değerlendirmesinde sağlık açıkça belirtilmemekte ve bu kavram toplumsal iç tutarlılığın belirleyicileri kavramının içerisinde bir parça saklı kalabilmektedir.

1.4.4 Tümüleşik etki değerlendirmesi

Tümüleşik etki değerlendirmesi çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerin tamamını göz önünde bulunduran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda herhangi bir anahtar faktörün göz ardı edilmesinden kaçınılmakta ve sürdürülebilir kalkınma ve çevre desteklenmekte veya geliştirilmektedir. Tümüleşik etki değerlendirmesi ayrıca sonuçlarının çeşitli nüfus toplulukları için analiz edilmesi ve bunların takdim edilmesini amaçlamaktadır: etkilerin nüfus içerisine yayılması. Tümüleşik etki değerlendirmesi pek çok ülkede hem ulusal hem yerel düzeyde var olsa bile her bir tasarı ile ilgili tüm belirleyicilerin değerlendirilmesi için yeterli kaynak ve zaman elde etmek, toplumsal, çevresel ve ekonomik meselelerin doğru ve eşit olarak ele alınmasında olduğu gibi güç olabilmektedir.

1.4.5 Ülkelerde sağlık etki değerlendirmesi

SED son zamanlarda Avrupa'nın pek çok bölgesinde büyük ilgi uyandırmıştır. Finlandiya, İrlanda, Almanya, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık SED'in politikalara uygulanması için belirli düzeyde taahhüt sahibidirler. Birleşik Krallıkta, SED ağırlıklı olarak yerel düzeyde yürütülmektedir. İsveç'te, SED'e bölgesel ve yerel düzeylerde başlanmış olup 2002 yılından beri yeni halk sağlığı politikası içerisinde vurgulanmaktadır (13). Hollanda'da, idari dokümanlar üzerinde kapsamlı bir eleme yapılmış ve çok sayıda SED raporu çıkarılmıştır (14,15). Almanya'nın bazı bölgelerinde, Halk Sağlığı Hizmeti yasaları sağlık yetkililerinin insan sağlığının etkilenebileceği her durumda planlama prosedürlerine katılımlarını gerektirmektedir (16,17). Aralarında Danimarka, Macaristan, Norveç, Romanya ve Slovenya'nın bulunduğu birkaç Avrupa ülkesi daha SED'in tanıtımı için aktiviteler başlatmışlardır. SED Avrupa çapında pek çok yerel otorite tarafından yerel düzeyde tanıtılmaktadır. Birleşik Krallıkta, Manchester, Liverpool, Stoke-on-Trent, Brighton, Camden, Glasgow, Stirling ve Belfast gibi pek çok şehir SED'in yürütülmesi konusunda tecrübe sahibidirler. 2003 yılında, DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı, bünyesindeki 50 Avrupa kentinin SED'in tanıtımı ve geliştirilmesini üstlendiği Ağın 4. Safhasını başlatmıştır.

Avrupa Komisyonu SED çalışmaları ve gelişiminin önemini vurgulamaktadır. Komisyon majör politikaları üzerinde tümleşik etki değerlendirmesi yürütme amacıyla kendi aracını geliştirmektedir (18). Dünya Bankası çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri için teşvik sağlamaktadır (19). DSÖ Avrupa Bölge Ofisi çeşitli projeler ve aktiviteler vasıtasıyla SED'in Avrupa çapında kullanımını desteklemektedir.

1.5 Sağlık ve sürdürülebilir kalkınma

Toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel belirleyicilerin başka alanlarda olumsuz etkiler yaratılmadan kalkınmanın maksimize edilmesi için bir araya getirilmesi geleneği uzun zamandır varlığını sürdürmektedir. Bu ilerleme sürdürülebilir kalkınmanın 1987 yılında şimdinin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini tehlikeye atmadan karşılamanın şekli olarak tanımlanmasına yol açmıştır (20). Rapor 1992 yılında Rio de Janeiro'da Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın düzenlenmesine neden olmuştur. Buradan çıkan Çevre ve Kalkınma hakkında Rio Bildirisi ve Gündem 21'de (21) şöyle denmektedir "İnsanoğlu sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kaygıların merkezinde yer almaktadır. İnsanların doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmeye hakları vardır." Bu ilke sağlık, çevre ve kalkınma arasındaki çözülmez bağlara odaklanmaktadır. Gündem Maddesi 21 belirli bir biçimde sağlık, birincil sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklar konusunda eylem çağırısı, hassas grupların korunması, kent sağlığını ilgilendiren zor durumlara çözüm bulunması ve çevreden gelen sağlık risklerinin azaltılmasına hitap etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının altında hastalıkların çok yaygın olduğu zamanlarda sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarına ulaşamayacağı ve ekolojik bakımdan sürdürülebilir kalkınma olmadan sağlığın muhafaza edilemeyeceği yönünde giderek güçlenen bir anlayış yatmaktadır (22). Bu bağlamda, "ekolojik" hem sosyal (sosyal sermayede olduğu gibi) hem de fiziksel (doğal sermayede olduğu gibi) boyutlara sahiptir. Şayet kalkınma sürdürülemez bir biçimde gerçekleşirse, ekonomik kazançlara sağlık kazançları tarafından uzun vadede değil kısa vadede eşlik edilmesi mümkündür.

Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan on yıl sonra Sürdürülebilir Kalkınma hakkında Dünya Zirvesi düzenlenmiştir (Johannesburg Zirvesi, 2002) ve burada sosyoekonomik meseleler üzerine daha güçlü bir biçimde odaklanılmıştır. Johannesburg'a giden yolda, DSÖ Gündem 21'de de yeterli ilginin gösterildiği bazı alanlara odaklanılmıştır. Bu mesajlarda insan sağlığına sosyal, çevresel ve ekonomik kalkınma için yapılan yatırımların uzun vadedeki yararları üzerine odaklanılmıştır. Bu anahtar mesajlar şunları içermektedir (23): sağlık bozuklukları yoksulluğu daha da kötüleştirmekte ve sosyoekonomik çöküşü yol açmaktadır. Çevresel bozulma, kaynakların yanlış yönetilmesi ve sağlıksız tüketim modelleri ve yaşam tarzları sağlığı etkilemektedir. Kalkınma politikalarının ve uygulamalarının sağlık üzerindeki bugünkü ve gelecekteki etkileri ile yeni ortaklıklar ve tedbirlerin de sağlık sektörü içinde ve dışında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. SED güçlendirilebilir bir geleceğe yönelik katkı sağlamaktadır. SED, teker teker risk faktörleri üzerine yoğunlaşmak yerine sağlığın belirleyicileri üzerinde çalışmalar yapılmasını amaçlamaktadır.

Bundan başka, Birleşmiş Milletler 2000 yılında Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerini yayımlamıştır (24). Bu sekiz hedef 2015 yılı itibarıyla yoksulluğun, açlığın, hastalıkların, cehaletin, çevresel bozulmanın ve kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın azaltılmasından oluşmaktadır. Her bir hedefin alt hedefleri ve denetim ve değerlendirmeye yönelik göstergeleri mevcuttur. Bu hedefler insani şartların iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

1984 yılında, DSÖ sağlık bozukluklarının azaltılması ve sağlığın güçlendirilmesine yönelik 38 hedef sunarak Avrupa Bölgesi'nde herkes için sağlık stratejisini başlatmıştır. 1998 yılında, HEALTH21 Bölge için değerler, eylemler ve 21 hedef sunulmuştur (25). Bir cinsiyet perspektifi ile hem yerel hem de ulusal düzeyde ortaklık birlikteliklerinin güçlendirilerek sağlığın sürdürülebilir kalkınma için önemli bir faktör olarak konulmasını içeren bazı meselelerin altı çizilmiştir. Çok sektörlü sorumluluklara yönelik hedefte SED'den açıkça politikaların sağlık üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için bütün sektörlerde kurulacak bir mekanizma olarak bahsedilmektedir.

1.6 Sağlık ve kent boyutu

Sorumluluklar sağlığın belirleyicilerini doğrudan etkileyen alanlarda giderek artan bir biçimde merkezden başka yerlere dağıtılmaktadır ve şehirler bu yüzden sağlık ve sürdürülebilir kalkınma için giderek kilit oyuncular haline gelmektedirler. 1992 yılındaki Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan beri, yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tümleşik yaklaşımların teşvik edilmesi güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Bu fikirler, Yerel Gündem Maddesi 21 inisiyatifleri ve Avrupa ve uluslar arası düzeyde yerel otoriteleri bir araya getiren bir dizi sürdürülebilir kalkınma ağı ile büyük ölçüde desteklenmektedir. Yerel Gündem Maddesi 21 ve genel anlamda sürdürülebilir kalkınma gündem maddesinin bir zayıflığı güçlendirilebilir bir gelecek için temel teşkil eden daha geniş toplumsal ve sağlıkla ilgili meseleleri kucaalayamamış olmasıdır. Bunun yanında, sağlık orta düzeyde politika üretim sürecinde ekonomik ve sosyal

kalkınma için bir anahtar kaynak olarak geniş bir alanda tanınmamıştır. En çok, sağlık üzerinde oluşan olumsuz etkilerin çevresel etki değerlendirmesi gibi mekanizmalar sayesinde azaltılmasına yönelik çaba sarf edilmekte fakat sağlığın teşvikine yönelik fırsatlar dikkate alınmamaktadır.

DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı, şehir çapında sağlık kalkınma planlarını destekleyerek sağlıkla ilgili ve toplumsal meselelerin sağlık sektörü dışındaki sektörlerin gündemine taşınması konusunda ilerleme kaydetmiştir. Söz konusu şehir sağlığı kalkınma planları bazı şehirler için sağlığa yönelik tümleşik planlamanın geliştirilmesi için ilk adımı temsil etmiştir. Bu planlar sağlığın yerel gündemlere taşınması ve sektörler arasında işbirliğinin artırılmasına yardımcı olmuşsa da pek çok yerel plan hala sağlık sektörü ve sosyal sektörler tarafından kontrol edilmektedir.

SED, potansiyel sağlık etkilerinin tespit edilmesi ve olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması veya minimize edilmesi ve olumlu etkilerin maksimize edilmesi amacıyla sektörleri birbirleriyle buluşturarak tümleşik planlama yaklaşımlarının geliştirilmesini kolaylaştırabilmektedir. Yerel menfaat sahipleri (politikacılar, pratisyenler ve toplum temsilcileri gibi) arasında sağlıkla ve her bir sektörün olumlu sağlık sonuçları üretmek konusunda taşıdığı sorumlulukla ilgili ortak bir anlayışın yaratılmasına yardımcı olmaktadır. SED geniş kapsamlı bir sağlık modeline dayandığı için, toplumsal, çevresel, ekonomik ve kültürel meseleleri ve bunların bireylerin, toplulukların ve nüfusların yaşamlarını nasıl etkilediğini dikkate almaktadır. SED yaklaşımı bu yüzden yukarıda anlatılan sürdürülebilir kalkınma kavramı ile tutarlıdır.

2. Sağlık etki değerlendirmesinin aşamaları

Bu bölümde SED'in teknik yönleri anlatılmaktadır. SED süreci nasıl bir başlangıç yapılacağı ve hangi tekliflerin eleme (eleme ve kapsam belirleme) ve değerlendirme (değerlendirme ve raporların dağıtım) işlemlerinden geçmesi gerektiği ve SED'in herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığının belirlenmesini (denetim ve değerlendirme) anlatan üç aşamadan oluşmaktadır. Tablo 3 bir SED sürecinin aşamalarını, temel görevlerini ve her bir aşamanın mantığını göstermektedir.

Tablo 3. SED'in aşamaları

SED Aşaması	SED görevleri	Bu aşamanın katma değeri
1. Başlangıç ve teklif seçimi (eleme ve kapsam belirleme)	<ul style="list-style-type: none"> Teklifler arasından seçim yapılması Sağlık etkilerinin ve etkilenen nüfus topluluklarının belirlenmesi Bir SED idare kurulu oluşturulması SED için çalışma şartnamesi geliştirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> Kaynakların verimli bir biçimde kullanılması Teklifler sistematik olarak seçilebilmektedir SED'in sorumluluğunu üzerine alan bir kurul oluşturulması
2. Değerlendirme (değer biçme, raporlama ve dağıtım)	<ul style="list-style-type: none"> Çeşitli nüfus topluluklarında görülen sağlık etkileri hakkında nicel ve nitel veriler toplanarak bunların analiz edilmesi Sonuçlara dayalı bir SED raporu yazılması	<ul style="list-style-type: none"> Değerlendirme kanıta dayanmaktadır Çeşitli menfaat sahipleri bilgilendirilmektedir

	<ul style="list-style-type: none"> • Raporun dağıtılması	
3. SED herhangi bir değişikliğe yol açtı mı? (denetim ve değerlendirme)	<ul style="list-style-type: none"> • Sürecin değerlendirilmesi • Neticenin (veya sonuçların) değerlendirilmesi • Yaratılan etkinin (etkililik) değerlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Dersler çıkarılmakta ve süreç bir dahaki sefere geliştirilmektedir

2.1 Eleme ve kapsam belirleme: sağlık etki değerlendirmesine ihtiyaç var mıdır, var ise, bu değerlendirme nasıl yürütülecektir?

2.1.1 Eleme nedir?

Eleme işlemiyle bir teklif seçilir ve sağlığın belirleyicileri, sağlık sonuçları ve nüfus toplulukları üzerinde oluşabilecek potansiyel etkileri belirlenir.

Eleme adımı sağlık belirleyicilerini ve buna bağlı olarak farklı nüfus topluluklarına ait sağlık sonuçlarını etkileyebilecek olan ve bu yüzden değerlendirmeye alınması gereken tekliflerin seçilmesini amaçlamaktadır. Eleme yalnızca değerlendirmeye alınması gereken teklifleri belirlemekle kalmaz aynı zamanda sağlık üzerindeki etkisi göz ardı edilebilir olan, etkileri iyi bilinen ve belgelendirilmiş olan ve akdedilmesi mümkün olmayan teklifler gibi SED'in uygulanmasının gerekli olmadığı teklifleri de belirler. Eleme bu sebeplerden üç türlü kararla sonuçlanabilmektedir.

- SED'e ihtiyaç vardır.
- SED'e ihtiyaç yoktur çünkü etkiler önceden bilinmekte ya da teklif akdedilebilir değildir.
- SED'e ihtiyaç yoktur çünkü etkiler göz ardı edilebilir türdendir.

2.1.2 Eleme yapmak neden gereklidir?

Eleme tercihen bir ekip tarafından yürütülmelidir. Eleme, farklı arka planlara sahip elemanlardan oluşan bir ekip (çok sektörlü bir süreç) tarafından yürütüldüğü takdirde daha büyük etki yaratması daha olasıdır. Yerel ortakların geniş katılımı bilinç oluşturulması, sağlık belirleyicileri ve SED ile ilgili anlayışın genişletilmesi ve SED'e kaynak yatırımı için destek elde edilmesine yardımcı olabilmektedir. Söz konusu ekip halk sağlığı profesyonelleri, politika planlayıcılar, sağlık uzmanları ve ilgili yerel otoriteleri içine alabilir. Gelgelelim, ortada eleme yapacak bir ekibin bulunup bulunmadığı sorusunun cevabı örgütsel bağlam tarafından belirlenmekte ve aksi takdirde eleme bir kişi tarafından yapılabilmektedir. Politika yapıcılar genellikle eleme sürecine katılmasalar da bu kişilerin devamlı olarak bilgilendirilmeleri ve süreç içerisine dahil edilmeleri gerekmektedir.

2.1.3 Eleme nasıl yapılır?

Eleme işlemi a) bir teklif seçerek, b) bir eleme aracı ya da kontrol listesi oluşturularak ve c) teklifin sağlık belirleyicileri, sağlık sonuçları ya da nüfus topluluklarını herhangi bir şekilde etkileyip etkilemediği kontrol edilmek suretiyle eleme yapılarak yürütülür.

Öncelikle, içeriğine ve önemine bakılarak bir teklif seçilmelidir. Bu iki faktörün iyi anlaşılması gerekmektedir. Teklifi çevreleyen her türlü siyasi öncelik ya da anlaşmazlık türünün göz önünde

bulundurulması lazımdır. Cevap verilmesi gereken soru, "SED problemleri çözüp teklife açıklık getirebilir mi yoksa başka yöntemler mi kullanılmalıdır?" Bir diğer önemli faktör de karar verilmeden önce teklif üzerinde SED yürütülmesi için yeterli zamanın olup olmadığıdır. Eğer yoksa, SED'in sonuçları karar vericilerin eline fark yaratacak bir zaman zarfında ulaşmayacaktır.

İkincisi, eleme işlemi bir eleme aracı ya da kontrol listesi oluşturulmasını gerektirmektedir. Burada araç tercih edilir çünkü daha kapsayıcı olacak ve kontrol listesinden daha fazla faktör içerecektir. Gelgelelim, bir araç geliştirmek için yeterli zaman ya da kaynak olmadığı zaman kontrol listesi iyi bir yedek olabilir. Araç ya da kontrol listesi teklifin sağlık belirleyicileri, sağlık sonuçları ve nüfus toplulukları üzerinde yarattığı olumlu ya da olumsuz etki hakkında açıklık üretmelidir. Bu demektir ki araç ya da kontrol listesi muhtelif topluluklarda farklı gözükebilecek birden fazla sağlık belirleyicisi, sağlık neticesi ve nüfus topluluğuna dayandırılmalıdır (sağlık durumu, siyasi öncelikler ve coğrafi dağılıma bağlı olarak).

Üçüncüsü, eleme süreci teklifin dikkatlice okunması ve hangi sağlık belirleyicilerinin ve nüfus topluluklarının etkilenebileceği konusunda değerlendirme yapmak için aracın ve kontrol listesinin kullanılması ile başlamaktadır. Etkilenme potansiyeline sahip sağlık sonuçları hakkında bir yargıya varabilmek için etkilenen sağlık belirleyicilerine ait sonuçlar kullanılabilir. Bunun ardından, eleme sonuçlarının artık bir teklifin SED sürecine girip girmemesi gerektiğine karar verilebilmesi için yeterli olması gerekir.

2.1.4 Kapsam belirleme nedir?

Kapsam belirleme, bir idare kurulunun oluşturulması ve SED için çalışma şartnamesinin geliştirilmesi ve kabul edilmesiyle SED'in bir sonraki basamağını oluşturmaktadır.

Bir teklif elemeden geçirilmiş ve değerlendirme sonucu SED'in gerekli olduğu şekildeyse, söz konusu teklifin kapsam belirleme işleminden geçmesi gerekmektedir. Kapsam belirleme, bir idare kurulu oluşturularak SED için çalışma şartnamesinin geliştirilip kabul edilmesi suretiyle teklifin başlıca menfaat sahiplerinin bir araya getirilmesini içermektedir. Bu, kapsam belirlemenin tüm basamaklar içerisinde en can alıcı ve önemli basamak olabileceği anlamına gelmektedir çünkü SED üzerinde kimlerin çalışması gerektiği (idare kurulu üyeleri), değerlendirmenin kimler tarafından yapılacağı, sorumlu kişi ya da kuruluş, değerlendirmenin nasıl yürütüleceği ve sürecin nasıl izlenip değerlendirileceği konularında karar verilmiş olmaktadır.

2.1.5 İdare kurulu

İdare kurulu farklı geçmişlere sahip ve SED ile ilgili çeşitli sektörleri temsil eden insanları bünyesinde barındırmalıdır.

Kapsam belirlemenin ilk adımı bir SED idare kurulu oluşturulmasıdır. İdare kurulu üyeleri, SED konu başlığı (teklifin içeriği) ile ilgili olmak zorunda olan yeteneklerine göre seçilmelidirler. Bu yüzden, söz konusu SED'in türüne bağlı olarak farklı kişi ya da kuruluşlara yer vermek gerekir. Genellikle, halk sağlığı, çevre sağlığı ve sosyal bilimlerle ilgili olanlar gibi uzmanlık gerektiren yeteneklere ve aynı zamanda araştırma ve yönetim becerilerine ihtiyaç vardır. Gelgelelim, zaman, elverişlilik ve kaynak darlığı nedeniyle bir teklifin potansiyel menfaat sahiplerinin tümü süreç içerisine doğrudan dahil edilemeyebilir. Yine de tüm menfaat sahipleri SED süreci hakkında devamlı olarak bilgilendirilmeli, toplantılara davet edilmeli ve kendilerine geribildirim olanakları sunulmalıdır. Kutu 1'de bir SED'in farklı potansiyel menfaat sahipleri gösterilmektedir (26).

Kutu 1. Bir SED'in potansiyel menfaat sahipleri

- Etkilenen nüfus içerisinde yer alan toplulukların temsilcileri
- Komşu toplulukların temsilcileri
- Teklif sahipleri
- Uzmanlık alanları teklifle ilişkili olan uzmanlar
- İleri hat çalışanları dahil olmak üzere ilgili kamu kuruluşlarından sağlık müfettişleri, pratisyen hekimler, sosyal hizmet görevlileri, toplum kalkındırma görevlileri, polisler, gözaltı memurları ve öğretmenler gibi profesyoneller
- İlgili gönüllü örgüt temsilcileri
- Uygun görülen şekilde iş dünyası ve ticaret sektöründen temsilciler
- Teklifin değerlendirilme sürecinde görev alan karar vericiler
- Yerel düzeyde seçilmiş politikacılar (eğer karar verici olarak görev almamışlarsa)

2.1.6 İdare kurulunun görevleri

SED idare kurulunun temel görevi değerlendirmenin nasıl, ne zaman ve kim tarafından yürütüleceğini anlatan çalışma şartnamesini hazırlamaktır.

İdare kurulu SED ile ilgili çalışma şartnamesinin hazırlanması ve kabul edilmesinden sorumludur. Çalışma şartnamesi taslağında şunlar belirtilmelidir:

- SED'den sorumlu kişi, grup veya kuruluşlar;
- değerlendirmenin sınırları: değerlendirmenin kim tarafından yapılacağı, zaman miktarı, seçilen yöntem, raporun kim için yazılacağı ve nasıl dağıtılacağı ve
- denetim ve değerlendirme şekli ve mesuliyeti.

Bunun yürütülmesi idare kurulunun asıl teklifle ilgili karar alım sürecini anlamış olmasını gerektirmektedir. Bu kurumsal bağlam (resmi karar alım prosedürleri) hakkında bilgi, teklifin nasıl ortaya çıktığı ve SED ile bu ve yer alan taraflar arasında nasıl bağ kurulabileceğini içermektedir.

SED'den genellikle idare kurulu sorumludur. İdare kurulunun teklifte değişiklik yapılmasına ilişkin kararlardan sorumlu olmadığı durumlarda, karar vericilerin idare kurulu içerisine dahil edilmesine bizzat dikkat edilmelidir. Karar vericiler SED süreci içerisinde doğrudan yer alarak sürecin kendisini ve SED'den çıkan sonuçları daha iyi anlayacaklardır. Onların katılımı SED'den doğan herhangi bir tavsiyenin kabul edilmesini daha mümkün kılmaktadır. İdare kurulu çoğu zaman karar vericilerin öncelikleri hakkında iyi bilgi sahibi olmalı ve çeşitli menfaat sahiplerinin düşüncelerine ve esas menfaatlerine açıklık getirmelidir.

Çalışma şartnamesinde değerlendirmenin kim tarafından yapılması gerektiği (SED değerlendirme ekibi), değerlendirme için mevcut zaman miktarı ve zaman miktarı ve içeriğe bağlı yöntem (hızlı veya daha derinlemesine) belirtilmelidir. İdare kurulunun ayrıca raporun nasıl yazılacağı ve kime, nasıl dağıtılacağı hakkında ölçütler oluşturması gerekmektedir. Bu hedef dinleyici kitlesi, format, araçlar ve SED sonuçlarının yayımlanması ve dağıtılması için gerekli kaynaklar hakkında verilecek kararları içermelidir. SED'in tanıtımının yapılması (başladığında ve diğer kilit aşamalarda), ön bulguların ilgili yerlere ulaştırılması ve tartışma gruplarından yararlanmak sağlıkla ilgili menfaatlerin devlet dairelerinin gündemine taşınmasında yardımcı olacaktır. Bu adımlar güvenilir bir rapor hazırlanması kadar önemlidir.

2.2 Değer biçme: değerlendirme, raporlama ve dağıtım

2.2.1 Değer biçme nedir?

Bütün verilerin ve kanıtların toplandığı ve analiz edildiği süreç olan değer biçme SED sürecinin can damarıdır.

Kapsam belirleme tamamlandığında, sonraki süreç değerlendirme sürecidir. Değer biçme işlemi zaman miktarı, SED'in geniş kapsamlı aşaması ve işlemin kim tarafından, nasıl yürütüleceğinin anlatıldığı çalışma şartnamesine uygun olarak yapılmalıdır. Bu basamak aynı zamanda raporun yazılmasını ve yazılan raporun karar vericiler ile menfaat sahiplerine en iyi nasıl dağıtılabilceğini içermektedir.

2.2.2 Değer biçme nasıl yapılır?

Bir değer biçme işlemi hızlı ya da daha kapsamlı olabilir.

Değer biçme teklifin içeriği, yerel bölgenin karakteristik özellikleri ve nüfusu hakkında bilgi ve sağlık etkisinin belirlenmesi ve bir karar ve tavsiyeye ulaşılması için kanıt ve yöntem kullanımı gerektirmektedir. Hızlı değer biçme işlemi herhangi bir yeni bilgi ya da veri toplanmasını içermez. Kapsamlı değer biçme işleminde değerlendirme için daha sağlam kanıtlar elde edilebilmesi için yeni veriler ve yeni korelasyonlar araştırılmaktadır. Değer biçme türünün seçimi teklifin önem derecesi ve içeriğine bağlıdır. Tablo 4'te her bir değer biçme işlemi için belirlenmiş ölçütler gösterilmektedir (27).

Teklifin içeriği

Öncelikle, teklifin içeriği analiz edilmelidir. Kapsam belirleme basamağında başlamış olan analiz süreci ile sağlığın potansiyel belirleyicileri ve sağlık etkileri belirlenmekte ve karakterize edilmekte ve değerlendirmeyi yapacak görevlinin değer biçme işleminin sonuçlarını ve teklifteki değişiklik yapılması yönünde her türlü tavsiyeyi şekillendirmesine yardımcı olunmaktadır. Yalnızca bu şekilde içeriğin değil aynı zamanda teklifin amaç ve hedeflerinin ve teklifin değerlere (bazen gizli) sahip olup olmadığının analiz edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Tüm bu faktörlerin gerçek siyasi bağlam ve siyasi öncelikler ve amaçlara uygun olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Teklifin analizi ayrıca tercihen SED sürecinin hayata geçirilmesini kısıtlayabilecek faktörleri de içermelidir.

Tablo 4. SED değer biçme işlemi türleri

	Hızlı değer biçme işlemi	Kapsamlı değer biçme işlemi
Tanım	<p>Hızlı değer biçme işleminde zaten kullanılabilir ya da kolayca erişilebilir durumda olan ilgi ve kanıtlar kullanılmaktadır. Hızlı değer biçme işlemi katımlı veya katımsız bir süreç olarak yürütülebilmektedir.</p> <p><i>Katımsız hızlı değer biçme işlemi</i></p> <p>Bu süreç zaman zaman masaüstü değerlendirmesi olarak adlandırılmaktadır. Masaüstü değerlendirmesi çok hızlı yapılmakta ve genellikle sağlık etkilerinin teklifin yönünü belirlemeye yönelik bir fotoğrafını çekmek üzere bir kuruluş bünyesinde çalışan görevliler tarafından üstlenilmektedir. Eleme ile benzerdir ancak seçme işlevine sahip değildir.</p> <p><i>Katımlı hızlı değer biçme işlemi</i></p> <p>Katımlı hızlı değer biçme işlemi değer biçmeden sorumlu görevlilerle birlikte bazı menfaat sahipleri (teklifle ilgili) tarafından üstlenilmektedir. Buradaki anahtar öge yarım günlük bir atölye çalışmasıdır. Hızlı değer biçme işlevi nispeten hızlı ve az masraflıdır ancak atölye çalışması hazırlıkları için yoğun çaba sarf edilmesi gerekmektedir.</p>	<p>Kapsamlı değer biçme işlemi yeni verilerin toplanmasını gerektirmektedir. Bu yerel sakinler arasında yapılacak bir araştırmayı, çıkmış yayınların kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesini veya aynı teklifin başka yerlerde görülecek sağlık etkileri üzerine birincil çalışma yapılmasını içerebilir. Bu genellikle birden fazla kişiden alınacak uzun süreli ve güçlü bir taahhüdü gerektirmekte ve kaynak-yoğun olmaktadır.</p>
Toplam süre	<ul style="list-style-type: none"> • Katımlı: 1–2 ay • Katımsız: saatler ya da günler (idare kurulunca yapılacak onaylamanın süresi dahil değildir)	<p>Aylar ya da yıllar (teklifin içeriğine bağlı olarak)</p>
Alternatif şartlar	<ul style="list-style-type: none"> • Kısa değer biçme işlemi • Sağlık etkisi hızlı değer biçme işlemi • Hızlı sağlık etki değerlendirmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Uzun • Kapsamlı değer biçme işlemi • Sağlık etki değerlendirmesi
Değer biçme işleminin özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Bir masaüstü egzersizi olabilmektedir • Bir ortaklık; menfaat sahiplerinin oluşturduğu atölye (raporlama hariç) bünyesinde görevli bir değerlendirmeci tarafından yürütülebilmektedir	<ul style="list-style-type: none"> • Sağlık etkilerinin kanıtlarını gösteren nicel ve nitel verilerin kapsamlı bir derlemesi • Tercihen, içerden veya dışarıdan bir sağlık memuru, sosyal bilimci, politika memuru ya da halk sağlığı memuru gibi SED konusunda eğitilmiş bir (ya da daha fazla) kişi/ler tarafından yürütülmelidir
Danışma ve katılım	<ul style="list-style-type: none"> • Katımlı: menfaat sahipleriyle yarım günlük bir atölye çalışması yapılmasını içermektedir • Katımsız: düşük oranda danışma. <p>Katımsız süreç teknikleri bir teklifin sağlık üzerindeki etkilerinin planlamanın erken aşamalarında rutin olarak değerlendirilmesi açısından faydalı olabilmektedir</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Menfaat sahiplerinin tam katılımı

Birincil ve ikincil veriler	<ul style="list-style-type: none"> • Mevcut ya da zaten kullanılabilir durumda olan verilerden ve benzer teklifler üzerine yapılmış değerlendirmelerin sonuçlarından yararlanmaktadır • Menfaat sahiplerinin bilgi ve kavrayışlarından yararlanmaktadır	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni verilerin toplanması ve analiz edilmesini içermektedir • Mevcut kanıtların ve benzer teklifler üzerine yapılmış değerlendirmelerin sonuçlarının gözden geçirilmesini içermektedir • Menfaat sahiplerinin bilgi ve kavrayışlarından yararlanmaktadır
Ürün	Kısa rapor	Birden fazla menfaat sahibi tarafından üzerinde anlaşılmış ve muhtemelen ortaklaşa yazılmış kapsamlı bir rapor

Nüfus ve toplum hakkında arka plan bilgisi

Değer biçme işleminin yürütülmesi toplum ve nüfus hakkında veri gerektirmektedir. Sağlık durumu ve fiziki ve sosyal yapılar ve şartlar da dahil olmak üzere, gerçek toplum içerisinde yaşayan nüfus hakkındaki arka plan bilgileri çok değerlidir. Profiller tüm bu faktörlerin mevcut durumunu göstermekte ve geleceğin izlenmesi için zemin yaratmaktadır. Bu profil yalnızca toplumun bütününe değil, aynı zamanda (eğer mümkünse) sağlık konusundaki eşitsizliğin takip edilmesi ve denetim altında tutulması için nüfus topluluklarını da tasvir etmelidir. Kutu 2'de bir sağlık profili içerisinde toplanması gereken faktörler gösterilmektedir (28).

Kutu 2. bir sağlık profili içerisinde toplanacak veriler

- Boyutlar
- Yaş ve cinsiyet yapısı
- Hayati istatistikler
- Sağlık durumu
- Eşitsizlik (hassas veya eksikli toplulukların belirlenmesi)
- Yaşam tarzları
- Yaşam şartları
- Sosyoekonomik şartlar
- Fiziki çevre
- Fiziki ve toplumsal altyapı
- Halk sağlığı hizmet ve politikaları (hizmetlerin kalitesi ve ulaşılabilirlikleri dahil)

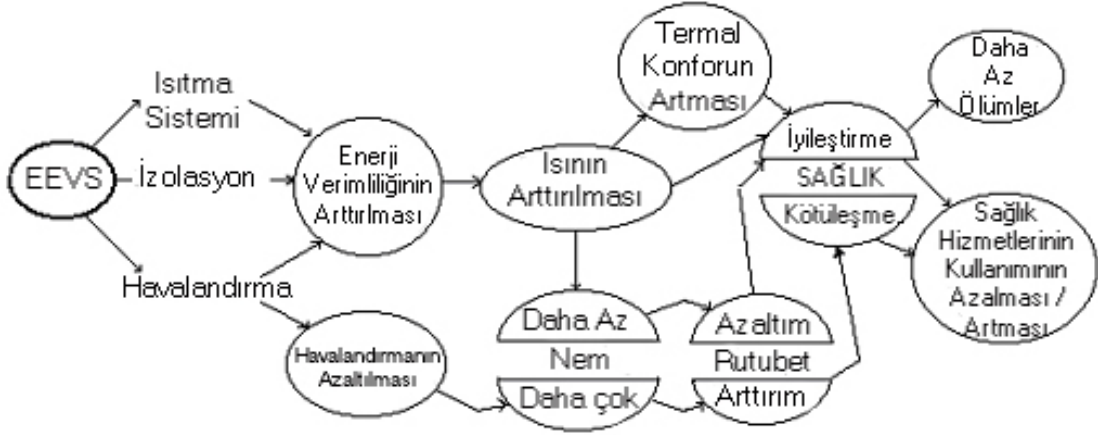
Sağlık üzerindeki potansiyel etkilerin belirlenmesi

Teklifin ardından, toplum ve nüfus analiz edilmektedir ve artık sağlık etkisinin değerlendirilmesine başlanabilir. Doğrudan sağlık sonuçları için yapılan tekliften çıkarımlara ulaşmak zor ve karmaşıktır. Analiz böylelikle teklifin sağlığın belirleyicileri üzerindeki muhtemel etkilerini ve ardından sağlığın belirleyicilerinin sağlık sonuçlarını nasıl etkileyeceğini belirlemektedir.

- Teklif sağlığın belirleyicilerini nasıl etkilemektedir? Hangi belirleyiciler etkilenmektedir? Bu belirleyiciler üzerinde yaratılan etki ne kadar güçlüdür?
- Bu sağlık belirleyicilerinin nüfus içerisindeki sağlık sonuçları üzerinde nasıl etkiler oluşturmaları muhtemeldir?

Sistemik bir haritalandırma sistemi teklif, sağlığın belirleyicileri ve sağlık sonuçları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanılabilir. Şekil 3'teki nedensel yollar modeliyle bir ev enerjisi verimlilik planının (EEVP etiketli) sağlık üzerindeki muhtemel etkileri resmedilmektedir (29). Aşağıdaki model enerji verimliliğine yönelik iyi planlanmış iyileştirmelerin havalandırmanın azaltılması ve nem oranındaki artış yüzünden nasıl planlanmamış olumsuz sağlık etkileri yaratabildikleri gösterilmektedir. Bu sadece değerlendirmeci için iyi bir başlangıç biçimi olmakla kalmamakta, söz konusu illüstrasyonun aynı zamanda geribildirim ve yorumlar için menfaat sahiplerine verilmesi gerekmektedir.

Şekil 3. Bir SED nedenssel yol modeli örneği

Sağlık etkilerinin özellikleri birden fazla faktörden türemektedir:

- etkilenen sağlık belirleyicileri ve sağlık sonuçları üzerinde takiben beliren etki;
- değişimin yönü; olumlu ya da olumsuz;
- sağlık etkilerinin dağılımı – etkilenen nüfus toplulukları ve sağlıktaki eşitsizlik üzerindeki etkiler;
- büyüklük: topluluk içerisinde etkilenen insan sayısı;
- sağlık sonuçlarının önem derecesi (ölümlülük, hastalıklılık veya yaralanma ve esenlik);
- kanıtların gücüne dayalı olarak etkilerin olasılığı;
- gecikme süresi: etkilerin ne zaman ortaya çıkacağı; derhal, kısa, orta veya uzun vadede;
- sıklık: etkilerin hangi sıklıkta görüleceği;
- devam süresi – etkilerin ne kadar süre için ortaya çıkacağı ve
- diğer etkilerle etkileşim potansiyeli.

Bu faktörler değer biçme işleminde hem nitel hem de nicel kanıtların kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitel veriler teklifin içeriğini tarif edip açıklarken nicel veriler ilişkilerin boyutunu tahmin etmekte kullanılmaktadır. Her iki yöntem de çoğunlukla değerlidirler ve tam bir resim sağlanabilmesi için gereklidirler.

Niteliksel araştırma anketler, mülakatlar, odak grupları, atölyeler ve halk jürileri gibi kaynaklardan elde edilen araştırma tecrübeleri, bilgiler, fikirler ve algılardan kanıt toplanmasını içermektedir. Bu tür kanıtlar şu sebeplerden SED açısından büyük önem arz etmektedir.

- Bir teklifin sağlık belirleyicilerini muhtemelen nasıl etkileyeceği hakkında daha geniş bir anlayış ve daha fazla ayrıntı sağlamaktadır.
- Sağlık belirleyicilerinin sağlık sonuçlarını muhtemelen nasıl etkileyeceği hakkında daha geniş bir anlayış ve daha fazla ayrıntı sağlamaktadır.
- Nüfusun teklif ve onun sonuçlarına ilişkin düşünüş ve hissiyatı hakkında bilgi vermektedir.
- Sağlıktaki eşitsizlik üzerinde görülmesi muhtemel etkiler ve hangi nüfus topluluklarının, nasıl etkilenebileceklerine dair bir anlayış sağlamaktadır.

Niceliksel veriler ve yöntemler etkilerin büyüklük ve yönünü bildirmektedir. Nüfus analizi, bölgesel analiz, sağlıkla ilgili tehlikelerin belirlenmesi ve sınıflandırılması, sağlık denetimi, çevresel denetim ve sağlık risk değerlendirmesi gibi birden fazla niceliksel yöntem kullanılabilir.

- Bir teklifin sağlık belirleyicilerini ne kadar güçlü etkileyebileceğine ilişkin daha geniş bir anlayış ve daha fazla ayrıntı sağlamaktadırlar.
- Sağlık belirleyicilerinin sağlık sonuçlarını ne kadar güçlü etkileyebileceğine ilişkin daha geniş bir anlayış ve daha fazla ayrıntı sağlamaktadırlar.
- Niceliksel veriler zaman içerisinde oluşacak etkilerin izlenmesi için de kullanılabilir ve böylelikle etkilerin zaman içerisinde muhtemelen nasıl artış ve azalma gösterecekleri hakkında bilgi sağlamaktadır.
- Nüfus toplulukları arasındaki eşitsizliğin ne kadar güçlü artıp azalabileceğine ilişkin daha geniş bir anlayış ve daha fazla ayrıntı sağlamaktadırlar.

Hem niteliksel hem de niceliksel verilerin bir karışımı tercih edilmektedir. Modelleme ve risk değerlendirmesi gibi niceliksel yöntemlerin sonuçları katılımlı niteliksel SED metodu için faydalı girdiler sağlayabilmektedir. Bu sayede, menfaat sahipleri ve uzmanların yaptıkları görüşmeler daha odaklı olabilmektedir çünkü sağlık etkilerinin kestirilmesinde üretilen varsayımlar daha açık hale gelmektedir.

Uygulamada, bir teklif ile potansiyel sağlık etkileri arasında doğrudan bir ilişki gösterebilecek kanıtlar bulmak zor olabilmektedir. Sağlık belirleyicileri ve sağlıkta iyileştirmeye gidilmesine yönelik müdahaleler için mevcut kanıt zemini güvenilmez olabilmektedir. Kanıtın olduğu durumlarda, kanıt doğrudan nedensel bir bağdan ziyade ortaya sadece çağrışımlar koyabilmektedir. Bu tür çağrışımların gücü hakkında da anlaşmazlık çıkabilmektedir. Yerel kanıtların bulunmadığı ya da yeni kanıt toplanması için kaynakların yeterli olmadığı durumlarda, bu bir hayli zor olsa da diğer kanıtların daha geniş alanlara yayılması zorunlu olabilmektedir. SED'i destekleyebilen bilgi kaynakları arasında şunlar bulunmaktadır (30):

- başka bir yerde hayata geçirilmiş benzer teklifler hakkında bilgi
- teknik bilgi ve uzmanlık bilgisine sahip kişiler
- sakinlerin ve yerel bilgiye sahip kişilerin görüşleri
- uzmanlık bilgisine sahip kişilerin görüşleri
- sağlığın belirleyicileri üzerine çıkmış yayınlardan elde edilen bilgiler
- sağlık, işsizlik, kazanımlar, suç oranı, hava kalitesi vb. hakkında rutin olarak toplanan yerel istatistikler
- anketler
- başka değerlendirmeler için girişilen çıkmış yayınların gözden geçirilmesi işlemleri
- yerel koşullarla ilgili araştırmalar
- mevcut verilerin ikincil analizi
- modeller üzerinden yapılan tahminler ve
- araştırma enstitülerindeki kaynaklar.

Tahmin edilen etkilerin önem derecelerinin belirlenmesi.

SED ile birden fazla etki tespit edilebilmekte ve olumsuz sağlık etkilerinin azaltılması ve olumlu sağlık etkilerinin artırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunulabilmektedir. Etki analizi hem niteliksel hem niceliksel kanıtları bir araya getirecek ve kararın güçlendirilmesine yardımcı olacaktır. Fakat politika yapımcılar tekliflerde yalnızca sınırlı sayıda değişiklik yapabilmektedirler. Bu önceliklerin etkilerin aralarında saptanmalarının gerektiği anlamına gelmektedir. Esas rapor içerisinde yer alacak tavsiyeler için bu etkiler öncelik sırasına koyulacaklardır.

2.2.3 Raporlama ve dağıtım

Raporlama analizden ve menfaat sahiplerinden toplanan girdilerin derlenmesi ve takdim edilmesi ve aynı zamanda raporun en iyi nasıl dağıtılabileceğine karar verilmesini içermektedir.

Esas rapor potansiyel etkileri ve teklifin olumlu etkilerinin artırılması ve olumsuz etkilerinin minimize edilmesi için seçenekler içermelidir. İdare kurulunun sorumlulukları raporun içeriğinin ve tavsiyelerin önemli bölümünün şunlara uygun olmasını güvence altına almaktır:

- SED'in kapsamı ve altında yatan değerler;
- raporun içeriği ve tavsiyelerin sürecin başında belirlenen değer ve öncelikleri yansıtıp yansıtmadığı;
- menfaat sahipleri tarafından ifade edilen fikirler ve
- muhtelif kaynaklardan elde edilebilen kanıtlar.

Raporda genel bulgular ve verilmekte olan her türlü tavsiye arasında ayırım yapılmış olmalıdır. Tavsiyeler bir teklifin ayrıntılarına veya teklifin hayata geçirilmesi ile ilgili farklı seçeneklerin etkilerine bağlanabilmektedir. Önerilen her türlü müdahale, müdahalenin istenen sonucu vermesi için kanıta dayandırılmalıdır. Kutu 3'te bir SED raporunun tipik içeriği özetlenmektedir (29).

Kutu 3. Bir SED raporunun tipik içeriği

1. Teklifin ve üzerinde düşünülmekte olan senaryoların (seçenekler) tasviri (kapsam belirleme sırasında belirlendiği şekliyle)
2. Durumun arka planı:
  - a. Mevcut durum
  - b. Topluluğun mevcut sağlık durumu
  - c. Topluluk içerisinde sağlığın belirleyicileri – istihdam, kirlilik veya iskan durumu gibi
  - d. Eğer varsa, topluluk içerisindeki hassas gruplar (yaşlılar, azınlık grupları vb.)
  - e. Değişiklik yapmama opsiyonu seçilirse olaylar nasıl gelişecektir?
3. Orta düzey faktörlerin listesi (kapsam belirleme içerisinde yer verilmiş olan muhtemel senaryoları içermektedir)
  - a. Listede yer alan her bir orta düzey faktör için:
    - i) Teklif çatısı altında ne kadar değişecektir? (bu farklı sektörler için farklılık gösterebilir)
    - ii) İnsanlar değişikliklerden nasıl etkileneceklerdir?
  - b. Her bir faktör için:
    - i. Tahmin edilen etki boyutunu
    - ii. “Kesin”, “olası” ya da "mümkün" gibi sözcüklerle derecelendirilerek tahmine eklenecek belirsizlik derecesini belirtiniz.
4. Etkilerin özetlendiği bir tablo
5. Teklifin eşitlik düzeyini nasıl etkileyeceği hakkında bir açıklama
  - a. Kimler kazanacak? Kimler kaybedecek?
  - b. Muhtelif gruplar (etnik, gelir veya coğrafi) nasıl etkilenecekler?
  - c. Toplumda en az desteklenen sektörler için herhangi bir fayda mevcut mudur?
6. Faydanın maksimize ve zararın minimize edilmesi için tavsiyeler
7. Denetim ve değerlendirme
  - a. Teklifin hayata geçirilmesinin ardından, SED'le ilgili tahminlerin kontrolünün yapılması için nelerin denetlenmesi gerekmektedir?
  - b. Erken müdahale durumunda üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bazı özel faktörler mevcut mudur?
  - c. Bu SED'den gelecekteki değerlendirmelere uygulanmak üzere çıkarılmış dersler var mıdır?

2.3 Denetim ve değerlendirme: sağlık etki değerlendirmesi herhangi bir değişikliğe yol açtı mı?

Denetim ve değerlendirme süreçleri SED sonuçlarının izlenmesi ve süreç ile birlikte SED'in verimliliğinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

2.3.1 Denetim ve değerlendirme nedir?

Denetim ve değerlendirme bölümü SED sürecinin son basamağını oluşturmaktadır. Bu basamak başarıyla sonuçlanan bir SED'de gerçekleştirilen çalışmanın tekrar edilebilmesi (ve eğer varsa hatalardan kaçınılması) için çok önemlidir. Denetim projenin ve hedeflerinin takibinin yapılmasını içermekte ve zamanla nelerin olduğunu göstermektedir. Değerlendirme sürecinde sonuçları üzerinden teklif, süreç ve ne kadar verimli olduğu değerlendirilmektedir.

Denetim ve değerlendirme sürecinin amacı:

- SED sürecini geliştirmek;
- Gelecekte yapılacak tekliflerin sağlık kazanımlarına ulaşmalarının sağlanması için diğer değerlendirmelere bilgi sağlanması amacıyla sonuçları kullanmak;
- Tavsiyelerin uygulamaya konup konmadığını gözlemek ve
- Tavsiyelerin beklenen etkisiyle sürecin gerçek etkisinin karşılaştırılması suretiyle tahminlerde ulaşılan isabet oranını değerlendirmektir.

Dışarıdan gelen değerlendirmecilerin görevlendirilmesi ve içeriden değerlendirme işlemini yürütecek değerlendirmecilerin belirlenmesinden idare kurulu sorumludur. Mümkün olduğunda, denetim ve değerlendirme başka kuruluşlar veya ortaklar tarafından koordine edilebilecek olan mevcut veri toplama ve denetim sistemlerine bağlanmalıdır. Bilgi paylaşımı için bir protokol oluşturulması da tavsiye edilmektedir.

Önceki aşamalarla benzer şekilde, denetim ve değerlendirme faaliyetlerinin kapsamı (çalışma şartnamesi ve kapsam belirleme sürecinde belirtilmiş olan) mali kaynaklar ve insan kaynaklarının kullanılabilirliği ile zaman kısıtlamaları tarafından belirlenecektir. İdeal şartlarda değerlendirmenin dışarıdan bağımsız olarak yürütülmesi gerekmektedir ancak gerçekte dışarıdan bağımsız bir değerlendirme gerçekleştirmek için yeterli fon her zaman sağlanamamaktadır. Bu durumda, bahsedilene eşdeğer bir değerlendirme yapmak hiç değerlendirme yapılmamasından iyidir. Kapsam belirleme sırasında standart bir değerlendirme ölçütleri seti üzerinde anlaşılabilir. SED sürecinden dersler çıkarmak ve neden verimli olduğu ya da olmadığını anlamak büyük önem taşımaktadır.

2.3.2 Değerlendirme türleri

Süreç, etki ve netice değerlendirilebilmektedir (31). Süreç değerlendirmesiyle sürecin neden ve nasıl işe yaradığı (ya da yaramadığı) açıklanmakta ve şu sorulara cevap verilmesi gerekmektedir.

- SED uygulanırken çalışma şartnamesinde gösterilen yol izlendi mi?
- Girişilen SED nasıldı (zaman, yer, coğrafi alan, etkilenen nüfus toplulukları vb.)?
- Hangi kaynaklar kullanıldı (insan kaynakları, mali kaynaklar ve zaman)?
- Hangi kanıtlar kullanıldı ve tavsiyelerin oluşturulmasında bunlardan nasıl yararlandı?
- Sağlıktaki eşitsizlik nasıl değerlendirildi?

- Tavsiyelerin öncelik ataması nasıl yapıldı?
- Karar vericiler süreç içerisinde ne şekilde yer aldılar ve SED'e ilişkin beklentileri nelerdi?
- Tavsiyeler karar vericilere hangi format ve zaman diliminde ulaştırıldı?
- Süreç içerisinde yer alanlar SED'i nasıl algıladılar?

Etki değerlendirmesiyle SED'in verimliliği ölçülmektedir. Bu değerlendirme türü SED sürecinin etkilerini belirli bir biçimde incelemektedir: SED sonucunda herhangi bir şey oldu mu? Şunlara cevap verilmesi gerekmektedir:

- Karar vericilerin tavsiyeleri ne zaman ve nasıl kabul ettikleri ve uygulamaya koydukları ve buna katkı sağlamış olan faktörler;
- Tavsiyelerin ret ya da kabul edilmelerinin muhtemel nedenleri;
- SED'in amaç ve hedeflerine ulaşıp ulaşılamadığı ve
- SED ile ilişkilendirilen diğer etkiler (yerel sağlık ihtiyaçları profiline oluşturulması gibi).

Sonuç değerlendirmesinde sağlık, esenlik ve eşitlik üzerinde beklenen olumlu etkilerin gerçekte ortaya çıkıp çıkmadığı ve olumsuz etkilerin minimize edilip edilemediği değerlendirilmektedir. Bir teklifin sağlık etkilerinin tümünü ölçmek zordur çünkü dünya devamlı olarak değişmekte ve bu durum özelliklerin kısa vadede bile dinamik olmalarına yol açmaktadır.

Bazı sağlık etkilerinin belirgin hale gelmesi yıllar alacaktır. Bu yüzden, bu daha uzun vadeli sağlık etkilerinin ölçülebilmesi için süreç içerisinde göstergelere yer verilmelidir:

- Teklifte yapılan değişikliklerin ardından beklenen tahmin edilmiş (veya bu yüzden eksik kalmış) etkilerin gerçekten ortaya çıkıp çıkmadığının belirlenmesi için;
- Nüfusun veya hassas grupların sağlığının koruma altına alınması için eylemde bulunulmasını gerektirebilecek muhtemel zararlı etkilerin erkenden saptanmasına olanak tanınması için;
- Gelecekte benzer tekliflerin hazırlanması ve hayata geçirilmesi için bilgilendirme yapılmasına yardımcı olmak üzere teklifin uygulamaya konmasının gerçek etkilerinin belirlenmesi için;
- Kaynaklara yatırım yapılarak para değeri veya katma değer elde edilip edilmediğinin öğrenilmesi için;
- SED için kanıt zemini inşa edilmesi için ve
- Sektörler arası işbirliğinden dersler çıkarılması ve diğer sektörlerin sağlığı nasıl etkilediklerini anlayabilmelerine yardımcı olunması için.

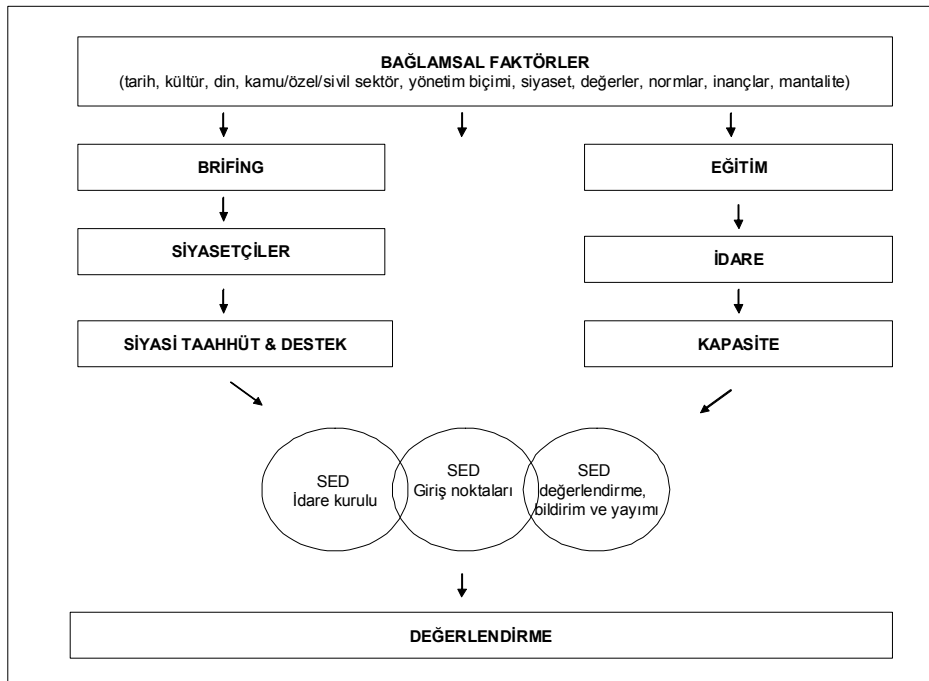
3. Sağlık etki değerlendirmesinin yerel düzeyde tanıtımı

3.1 Sağlık etki değerlendirmesine giriş - başlangıç

SED şehirlere sağlık ve toplumla ilgili kaygıların kendilerinin planlama ve uygulama süreçleri içerisinde sistematik bir şekilde sokulmasında yardımcı olması gereken esnek bir yöntemdir. SED şehirlerin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin taahhütleri ile ilgili hedef ve amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olabilmektedir. SED'in hayata geçirilmesinin sonucu, fiziki (boyut, çevre ve konum),

siyasi ve toplumsal faktörlerle ilgili birçok bağlamsal faktöre bağlıdır (Şekil 4). Gelgelelim, SED'in uygulanış şekli bağlamsal faktörlere bağlı olarak farklılık gösterse de konum ve yapıya bakılmaksızın tüm yerel bölgeler için benzer olan evrensel dersler çıkarılabilir. Şekil 4'te de gösterildiği gibi SED'in uygulanması iki taraflı olarak gerçekleşmektedir: bunlar siyasi ve idari yanlardır. En önemli faktör siyasi taahhüt ve destek elde etmektir. Buna politikacılara brifing verilmesi ve SED süreci ve yaraları hakkında bilinç oluşturularak ulaşılmaktadır. Diğer taraf SED'i uygulayacak görevlilerin eğitilmesi suretiyle yerel otorite içerisinde kapasite inşa edilmesini sağlamaktadır. Her iki taraf da – taahhüt ve destek ve aynı zamanda kapasite inşası – SED'in uygulanması, bir idare kurulu oluşturulması ve SED değerlendirme raporunun teknik olarak tamamlanması için en muhtemel giriş noktalarının bulunmasını sağlamaktadırlar.

Şekil 4. SED'in yerel düzeyde tanıtımı

3.2 Siyasi taahhüt ve destek için politikacılara brifing verilmesi

Brifing vermek ve bilinç oluşturmak siyasi taahhüt ve destek elde etme açısından önemli öğelerdir. Bunlar farklılık göstermektedirler. SED için taahhüdün olduğu bir durumda, ortada kaynakların zamanında aktarılmasını ve SED'i uygulayacak kişileri sağlayacak yeterli siyasi destek bulunmayabilir. Bu yüzden hem taahhüt hem de destek gereklidirler. SED hakkında birkaç yolla bilinç oluşturulabilmektedir: atölyeler, toplantılar, seminerler ve konferanslar. Amaç mümkün olduğunca fazla kişiye ulaşmak olduğundan bu etkinlikler normalde halka açık olarak düzenlenmektedirler. Halbuki, farklı sektör ve kuruluşlardan kişilerin davet edilmesi de çok değerlidir çünkü SED çeşitli menfaat sahiplerinin bir arada çalışmasını içeren çok sektörlülük anlayışı üzerine kurulmuştur. Başka ülkelerden deneyimler ve örnek olay incelemelerinin sunulması SED sürecinin başka bağlamlarda nasıl uygulandığının örneklerle anlatılması bakımından önemlidir. Bu bölümde birkaç örnek olay incelemesi takdim edilmektedir. SED araç

kiti politikacıların bilgilendirilmesi için yazılmış ve bilinç oluşturmada kullanılacak bir broşür (*Sağlık etki değerlendirmesi – karar alma konusunda nasıl destek sağlayabilir?*) içermektedir.

3.3 Kapasite inşası için idarecilerin eğitilmesi

Bilinç oluşturma etkinlikleri SED eğitimleri ile kombine bir şekilde yürütülmekte ya da SED eğitimleri verilmesi ile sonuçlanmaktadır. Eğitim seanslarıyla genellikle bilinç oluşturma etkinliklerinde olandan daha küçük bir kitleye ulaşılması hedeflenmekte ve eğitim seanslarına katılan kişiler aynı zamanda SED'i uygulayacak olanlardır. SED'in uygulanması zaman ve vasıflı kişiler gibi kaynakları gerektirmektedir. Eğitim seansında, sağlık ve sağlığın belirleyicilerinin tanımlanması suretiyle SED süreci, SED'in ne şekilde ve hangi değerler ve karakteristik özelliklerle oluşturulduğu ve SED'in teknik olarak nasıl gerçekleştirileceği kapsamlı bir biçimde takdim edilmelidir. *Sağlık etki değerlendirmesi – eğitim modülü* (SED araç kitinin bir parçasıdır) tüm bu konuları anlatmaktadır.

3.4 Giriş noktaları

3.4.1 Siyasal süreçler ile etki değerlendirmesi süreçlerinin haritalandırılması

Asıl SED sürecine başlanması için bir kez bilinç oluşturulduğunda, eğitim etkinlikleri gerçekleştirildiğinde ve siyasi destek elde edildiğinde, SED'in nasıl uygulanacağını belirleyecek giriş noktalarının bulunmasına ihtiyaç vardır. Giriş noktaları, topluluk ve nüfus yapısına bağlı olarak farklı gözükümlerdir. Bununla birlikte, en iyi giriş noktalarının nasıl bulunacağına yönelik bazı genel öneriler mevcuttur: siyasal sürecin haritalandırılması ve önceden hayata geçirilmiş başka etki değerlendirmesi süreçlerinin belirlenmesi. Siyasal sürecin haritalandırılması karar alımının yapısı hakkında bilgi sağlayacaktır: bir teklifin karara dönüşümü. Bu haritalandırma çalışması SED'in siyasal sürecin hangi noktasında ve ne zaman uygulanmasının uygun olduğu hakkında bilgi sağlamaktadır. Bunun siyasal sürecin erken bir aşamasında gerçekleşmesi gerekmektedir. Sonuçların karar vericilere nasıl, ne zaman ve nerede geri bildirileceğinin bilinmesi de önemlidir. Karar vericilerin bilgilendirilmesine yetecek zaman yoksa SED'e kalkışmak manasızdır, yani SED'in karar alım dönemi içerisinde gerçekleştirilmesi zorunludur.

Bir diğer haritalandırma çalışması da yerel otoritenin başka devam eden etki değerlendirme sürecinin olup olmadığının öğrenilmesi olacaktır. Eğer çevresel etki değerlendirmesi, tümleşik etki değerlendirmesi veya benzerlerinin kullanımı ile ilgili güçlü bir gelenek varsa, sürecin öğrenilmesi için bunlar üzerinde çalışma yapmak değerli olacaktır çünkü SED büyük olasılıkla çok benzer çıkacaktır. Belki de tamamen yeni bir sürece başlamak yerine SED'in var olan süreç üzerine inşa edilmesi gerekecektir. Yeni elementlerin zaten var olan bir sürecin içerisine katılması (ve bazen kurumsallaştırılması) her zaman avantajlıdır. Gelgelelim, buradaki dezavantaj diğer etki değerlendirme süreçlerinde sağlıkla ilgili meselelerin altının çizilmemesidir.

3.4.2 Sağlık etki değerlendirmesi idare kurulu

Atılacak diğer bir adım da (kapsam belirleme aşamasında) bir SED idare kurulu oluşturulmasıdır. Bu kurulun farklı geçmişlere sahip temsilciler ve farklı kurum ve kuruluşlara mensup menfaat sahiplerinden oluşması gerekmektedir. Kurul SED çalışma şartnamesi üzerinde karar alım yetkisine sahip olmalıdır. Bu SED'in nasıl yürütüleceğinden ve sonuçlarının yerlerine ulaştırılmasından kurulun sorumlu olduğu anlamına gelmektedir. Yukarıda bahsedilen haritalandırma çalışmalarına benzer olarak, öncelikle yerel otoritenin benzer görevlere sahip kurullarının olup olmadığının öğrenilmesi önemlidir.

İdare kuruluna iştirak edenler tercihen SED uzmanları, toplum siyasetçileri, planlamacılar, üniversitelerden araştırmacılar, politika geliştiriciler, farklı hükümet harici kuruluşlara mensup kişiler ve iskan, taşımacılık ve sosyal sektör temsilcilerinin oluşturduğu geniş bir yelpazeyi temsil etmelidirler. İdare kurulu statik ya da değişmez olmayıp her bir değerlendirme için değiştirilecektir. Gelgelelim, minimal bir gereklilik olarak, idare kurulunda bir politikacı, bir planlamacı ve proje bazlı bir kişi (teklif hakkında bilgi sahibi bir SED görevlisi) bulundurmak çok yararlı olacaktır. Ek 1’de bir araç geliştirileceği zaman kullanılabilir bir eleme aracının yapısı sunulmaktadır. Ek 2’de kapsam belirleme sırasında kontrol listesi olarak kullanılabilir bir kapsam belirleme yapısı takdim edilmektedir.

3.4.4 Teknik aşamalar

Sonraki adımlar (2. Bölüm’de tarif edilen) teknik raporun hazırlanmasına yöneliktir. Eleme süreci bir teklifin nasıl seçileceğini ve bir eleme aracının nasıl yaratılacağını içermektedir. Siyasal öneme sahip fakat çok karmaşık olmayan bir teklifin seçilmesi önemlidir. Eleme basamağı tamamlanıp bir teklif belirlendiğinde, SED çalışma şartnamesini kabul edecek olan idare kurulunun oluşturulması gerekmektedir. Değer biçme işlemi sonunda, yalnızca sonuçlara değil aynı zamanda menfaat sahiplerinin düşüncelerine dayanması gereken SED raporu elde edilecektir. Politikacıların değer biçme işleminin sonucu hakkında bilgilendirilmeleri için raporun kendilerine dağıtılması gerekmektedir. Rapor ayrıca ilgili tüm menfaat sahiplerine de dağıtılmalıdır.

3.5 Değerlendirme

Sürecin değerlendirilmesi SED sürecinin geliştirilmesi için çok önemlidir. İyi çalışmış olan işlevlerin korunmasının öğrenilmesi ve çalışmamış olanların yenileriyle değiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Pek çok durumda, sürecin değerlendirilmesi sürecin içerisine en baştan inşa edilmemektedir ve bu basamak zaman ve kaynak yetersizliği yüzünden sık sık göz ardı edilmektedir. Ne var ki bu daima neyin başarılı neyin daha az başarılı olduğunun açıkça belirlenmesi açısından atılması gereken en önemli adımlardan biri olarak görülmelidir.

3.6 Örnek olay incelemeleri

3.6.1 İsveç, Helsingborg’daki sağlık etki değerlendirmesi

Arka plan ve başlangıç

1999 yılında, SED Helsingborg’da geliştirilmeye başlamıştır (32). İsveç İl Meclisleri Federasyonu ve İsveç Yerel Otoriteler Birliği, SED sürecini araçlar geliştirerek ve İsveç’te süreci yerel düzeyde tanıtarak 1990ların ortalarında başlatmışlardır. Helsingborg’da SED, şehir DSÖ Sağlıklı Şehirler Ağı’na üye olduğunda başlamıştır. Üyelik şehir nüfusu hakkında bir profil geliştirilmesini ve sağlığın belirleyicileri üzerine odaklanılmasını gerektirmiştir. Hükümetin kendisi ve onun yeni halk sağlığı politikası Eşit Şartlarda Sağlık (33) süreci yerel düzeyde desteklemiştir.

Süreç

Bölgesel sağlık otoritelerinden gelen katılımcılar süreci Helsingborg’da Lund Üniversitesi Sosyal ve Koruyucu Hekimlik Bölümü ile birlikte geliştirmeye başlamıştır. Süreç profesyonellerin ve aynı zamanda yerel politikacıların katıldığı bir atölye çalışmasıyla başladı. SED işsizlik, göç ve sağlıksız fiziki koşullarla birlikte ayrımcılığın görüldüğü Helsingborg

bölgesinin yeniden düzenlenmesi için faydalı bir araç olarak görülüyordu. Yeni planlar tüm nüfus toplulukları için daha iyi bir yaşam alanı oluşturulmasına yönelikti ve her bir imar planının sağlık etkisinin değerlendirilebilecek oluşu belirgin hale gelmişti.

Sonuçlar

SED imar planları içerisinde sistematik bir biçimde uygulanmamıştır. Gelgelelim, yapılan çalışma katılımcıları SED'in karar alım sürecini kolaylaştırabilecek ve karar vericilere sağlık etkileri hakkında bilgi sağlanması suretiyle siyasi öncelikleri kolaylaştıracak bir yöntem olduğuna ikna etmiştir. Bu deneyimler SED İdari Komitesi'nin bilinçlenmesini sağlamış ve komite,

- bilinç oluşturma etkinlikleri; dışarıdan bir uzmanla seminerler düzenleyerek;
- bir SED idare komitesi oluşturarak ve
- bir eleme aracı geliştirerek

SED süreci ile ilgili olağan faaliyetlere start vermiştir.

SED İdare Komitesi halihazırda eleme aracını geliştirmekte ve SED'i sistematik olarak tüm tekliflere uygulamaya başlayabilmek için bunu test etmektedir.

3.6.2 Dumansız Brighton & Hove – devam eden sağlık etki değerlendirmesi çalışmaları

Arka plan ve başlangıç

Şehir Sağlığı Ortaklığı, Brighton & Hove Sağlıklı Şehir yaklaşımının bir parçası olarak, şehir içinde sigara içilmeyen ortamların genişletilmesine yönelik teklif için bir tümleşik etki değerlendirmesi tayin etti (34–37). Sigara içilmeyen ortamlar hem ulusal hem de yerel düzeyde üst düzey bir önceliklidir. Tümleşik etki değerlendirmesi tüm ekonomik, çevresel ve sosyal yönleri dikkate alan ve değerlendiren bir yaklaşımdır. Çalışmada ayrıca, nüfus içerisindeki dağılıma bakılarak, büyük ölçüde şehirdeki hassas topluluklar için sağlık etkilerinin analiz edilmesi üzerine odaklanılmıştır.

Süreç

Tümleşik etki değerlendirmesi, işe şehir içinde sigara içilmeyen ortamların genişletilmesi üzerine yerel düşünceler ile ilgili çalışmalarla başlanarak yürütülmüştür. Süreç üç bölümden oluşmaktadır:

- sigara içilmeyen kamu alanlarının sağlıkla ilgili, sosyal ve ekonomik etkileri için kanıt zemini oluşturulmasına yönelik masa başı araştırması;
- sonuçları halka açık bir tartışmada açıklanmak üzere, 2004 yılı Temmuz ve Eylül arasındaki dönem için sigara içilmeyen kamu alanları ile ilgili online ve posta yoluyla yapılacak halka danışma anketi ve
- barlar, kulüpler, restoranlar ve daha büyük misafirperverlik içeren endüstriden ve muhtelif işyerlerinden müdürler ve mekan sahiplerine doğrudan danışma.

Sonuçlar

Sonuçlar ankete katılanların çoğunun kamu alanlarının sigara içilmez hale getirilmesi için bir yasanın çıkarılmasından yana olduklarını ortaya koymuştur. Şehir içinde dumansız ortamların genişletilmesi düşüncesi sigara içenlerin publar, kulüpler, restoranlar vb.den uzaklaştırılıp sokak

kaldırımları ve açık kamu alanlarına gönderilmeleri potansiyelini içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, Şehir merkezinde dolup taşan yoğun alanlara polis denetimi getirilmesi için müzakereler başlatılacaktır. Brighton & Hove Tütün Birliği aşağıda sıralanan amaçlara yönelik olarak kilit mevkilerde bulunan menfaat sahiplerini bir araya getirecektir:

- şehir içinde genişletilmesi düşünülen dumansız ortamlara ilişkin yapılacak potansiyel tanıtım ile ilişkilendirilen belirli toplum güvenliği ve suç ve karışıklık risklerinin belirlenmesi;
- şehrin her yanında bulunan kalabalık sokaklarda sigara içenlerin sayısının artması ile ilişkilendirilen suç ve karışıklık olaylarının azaltılması amacıyla önceden girişilecek eylemlerin ana hatlarının belirlenmesi;
- şehrin her yanında bulunan kalabalık sokaklarda sigara içenlerin sayısının artması ile ilişkili olarak toplum güvenliğini artırmaya yönelik önleyici tedbirlerin ana hatlarının belirlenmesi ve
- sorumlu yetkililer grubuna tavsiyelerde bulunulması.

Üyeler arasında Polis Teşkilatı'ndan, Kent Planlama Departmanı'ndan, Ticaret Standartları'ndan, Toplum Güvenliği Ekibi'nden, Halk Sağlığı Teşkilatı'ndan, iş dünyasından ve uygun görülen başka kurum ve kuruluşlardan temsilciler bulunacaktır.

Büyük duman tartışmasının başarılı bir şekilde şehir içerisindeki tüm sektörlerin gündemini meşgul etmesi sağlanmıştır. Tümleşik etki değerlendirmesi, şehir içinde geniş dumansız ortamlar yaratılabilmesine yönelik fırsatların maksimize edilmesi için sağlam tedbirlerin alınmasından yana olumlu yerel politika değişikliği yapılmasını çoktan sağlamış bulunmaktadır. Brighton & Hove Şehir Meclisi'nde tüm işyerlerinde dumansız ortamlara yönelik politikaların uygulanmasını amaçlayan ulusal yasama gündemini destekleyen bir önerge kabul edilmiştir. Şehir Meclisi, dumansız ortamlara yönelik bir dizi yasanın hayata geçirilmesi konusunda kamu sektörünün başka kısımları, özel sektör ve gönüllü sektörler ve cemiyet sektörleri ile söz kesilmesi bakımından Cemiyet Ortaklığı ve Şehir Sağlığı Ortaklığı içerisinde hayati bir rol oynadığını açıklamıştır. Şehir Meclisi, kendisine ait tüm kamu binaları ve işyerleri ile parklardaki çocuk oyun alanları ve şehrin liman bölgesinde sigara içilmesini yasaklayan bir Dumansız Hava Nizamnamesi hazırlamaktadır.

2005 yılı Ocak ayında, bu çalışmanın Fransa Sağlık Bakanlığı'ndaki Francophone Sağlıklı Şehirler Ağı'nda sunumu gerçekleştirilmiştir. *Social and Preventive Medicine* dergisinde bir makale yayınlanacaktır.

Sağlık etki değerlendirmesi tüm sektörlerin tütün ürünlerinin kullanımının denetlenmesi için sağlık tartışmasına dahil edilmesi bakımından başarılı bir yaklaşım olmuştur. İyi planlanmış olan süreç yerel politikacılara bütün sektörlerden görüşleri dinlemeleri ve bu görüşleri yansıtan yeni bir politika geliştirmeleri için güven aşlamıştır. Tümleşik etki değerlendirmesi yaklaşımı şehir halkından büyük övgüler almıştır. 2005 yılında, şehir dahilinde obezitenin toplumu ve eğlence ve gıda endüstrilerini içine alan büyük bir kilo tartışması yaratılarak en iyi nasıl azaltılabileceği hakkında görüşlerin değerlendirilmesi için benzer bir yaklaşım kullanılacaktır.

3.6.3 Ulaşım politikası ve sağlıkta eşitsizlik: Edinburgh'un ulaşım politikası üzerine bir sağlık etki değerlendirmesi

Araka plan ve başlangıç

Sağlık ve ulaşım arasındaki korelasyon geniş kitlelerce bilinmektedir. İyi bir ulaşım altyapısı ve politikası bir nüfusun genelini sağlık durumunu iyiye götürecektir. Bu korelasyonun yansıtılması ve ulaşım politikalarının sağlık etkileri ile ilgili karar alım sürecinin geliştirilmesi için SED kullanılabilir. SED ayrıca sağlıktaki eşitsizliği azaltma potansiyeline de sahiptir. Edinburgh'ta, ulaşım politikasının yeniden belirlenmesi planlanmıştır. Bu sağlık yetkilileri ve yerel otoritelerin bu yeni planların SED'i üzerinde işbirliği yapmalarını mümkün hale getirmiştir (38).

Süreç

SED'i uygulayacak bir uzmanlar heyeti oluşturulmuştur. Heyet, meclis ulaşım planlamacıları, sağlık kurulu temsilcileri, ulaşım uzmanları, yerli camiadan kişiler ve aynı zamanda üniversite halk sağlığı ekibinden oluşmuştur. Uzmanlar heyeti SED için hızlı ve olası bir yaklaşımda karar kılmıştır. Beş ana sağlık belirleyicisi analiz edilmiştir:

- karayolu kazaları
- fiziksel aktivite
- mal ve hizmetlere ulaşım
- kamu şebekeleri
- kirlilik.

Uzmanlar heyeti sağlık belirleyicileri ile ulaşım arasındaki ilişkiler hakkında çıkmış yayınları gözden geçirmeleri ve bir politika analizi yapmaları için iki üye seçmiştir. Analiz sonuçları uzmanlar heyeti üyeleri ile yapılan birkaç toplantıda açıklanmış ve tartışılmıştır. En hassas gruplar bakımından sağlık etkilerinin kanıtları üzerinde durulmuştur. Riskler bir cetvel üzerinde derecelendirilmiştir.

Sonuçlar

Sonuçlar hassas gruplar için söz konusu olan risklerin önemini vurgulamıştır. Bu sayede SED'in karar vericilere kanıt temelli bilgi sunulmasında iyi bir araç olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bir diğer avantaj da sağlık ortakları ve yerel otoriteler arasında daha yakın bir ilişkinin yaratılması olmuştur.

3.6.4 Kuzey İrlanda, Belfast'taki topluluk güdümlü sağlık etki değerlendirmesi

Arka plan ve başlangıç

Belfast Sağlıklı Şehirler 2004 yılında bir topluluk SED'i pilot projesine öncülük etmiştir (39). Topluluk SED pilot projesine, yeni halk sağlığı stratejisi bünyesindeki SED yöntemlerinin bir bölümü olarak, Sağlık Dairesi tarafından fon sağlanmıştır. Topluluk SED'i ile SED arasındaki temel fark SED'in üzerinden yürütüleceği teklifin belirlenmesi için topluluklara yardım sağlanmasıdır. Bu sağlık için topluluk kalkınma yaklaşımına dayanmaktadır ve tabandan tavana işleyen bir süreçtir. Süreç içerisinde topluluklar, karar vericileri doğrudan etkileyebilecek ve sağlık ve esenliklerini geliştirebilecek hale gelebilmek üzere SED sürecini başlatmaktadırlar.

Süreç

Belfast'ta pilot çalışması gerçekleştirilecek ilk topluluk SED'i Bally Been Mülkü üzerindeki Enler Bölgesi olmuştur. Topluluk üyeleri ve yasal ve gönüllü sektörden temsilciler SED'in yaparak öğrenme yaklaşımı uygulanarak yürütülmesi konusunda bir süre eğitilmişlerdir. Bu

proje içerisinde yer alan kişilerin bir yandan iş yaparken bir yandan da öğrendikleri anlamına gelmekteydi. Süreç içerisinde birden fazla aşamaya yer verilmiş olup bunlar arasında bir topluluk üyesinin başkanlık yaptığı sektörler arası bir idare kurulunun oluşturulması, sağlık belirleyicileri ve aynı zamanda bölgeye giren teklifler hakkında istatistik bilgileri içeren bir topluluk sağlığı profili yaratılması ve sağlık, sağlıktaki eşitsizlik, SED ve yardım becerileri üzerine eğitim verilmesi bulunmaktadır. Enler Bölgesi'nin imar edilmesi için sunulan teklif üzerinde SED'in uygulanacağı teklif olarak seçilmiştir. Enler Bölgesi imarının ekonomik değer belirleme çalışması, hiçbir şey yapılmamasından bir dizi başka seçeneğe uzanan ve alternatiflerle karşılaştırma yapılmasına olanak tanıyan altı seçenekle bağlantılı olarak, birden fazla sonuca işaret etmiştir. Menfaat sahipleriyle girilen katılımlı atölye çalışmalarında, ilgili tüm menfaat sahipleri teklif hakkındaki bazı soruları tartışmaya ve cevaplamaya davet edilmişlerdir: teklifin olumlu ve olumsuz sağlık etkileri ve teklifin hayata geçirilmesinin çevresini saran engeller ve anlaşmazlıklar.

Sonuçlar

Sonuçlar, her bir seçenek üzerinden ileride tavsiye edilebilecek olan en iyi seçeneğin belirlenmesi amacıyla analiz edilmiş ve ardından teklif edenlere sunulmuştur. Sonuçlar potansiyel olumsuz ve olumlu sağlık etkilerinin altını çizmiş ve ayrıca bu etkilere hitap edecek müdahaleler önermiştir. Sonuçlar sıcak karşılanmış ve teklif edenler SED'in zamanlamasına olumlu bakmışlardır. Bu kişiler ayrıca arsa inşaatında görev alacak müteahhitler için açıklanan şartlar içerisine bazı tavsiye ve müdahaleler dahil edeceklerini belirtmişlerdir. Teklif sahibinin kâr amaçlı olmayan bir kuruluş olması da sonuçların uygulamaya konmasına destek sağlamıştır.

3.6.5 İngiltere, Cambridgeshire'daki bir toprak kullanım planının sağlık etki değerlendirmesi

Arka plan ve başlangıç

Yerel yönetim gelecekteki toprak kullanım planlarını göz önünde bulundururken, yerel sağlık yetkilileri buna her zaman kilit ortaklar olarak dahil edilmezler. İngiltere, Cambridgeshire'da, Eski Cambridgeshire Sağlık Otoritesi bu konuya eğilebilmek için yerel yönetim ile bir ortaklık oluşturmuştur (40). Yapı planı, belirli bir bölgedeki imar işleri için bir çatı oluşturan bir stratejik toprak kullanımı planlama belgesidir. Plan 2006'ya kadar olan dönem için düşünülmüş ve yazılmış olup 2016'ya kadar devam edecek bir dönem için yeni bir plan yazılması amaçlanmaktadır.

Süreç

Cambridgeshire İlçe Meclisi ile Peterborough İl Meclisi planı ortaklaşa gözden geçirme kararı almışlar ve planın SED'inin yapılması için bir danışmanlar grubu görevlendirmişlerdir. Sonunda, bir sağlık etki gözden geçirmesi yapmakta karar kılmışlardır. Söz konusu gözden geçirme SED'den tahminlerin benzer sağlık etkilerinin önceden yayınlanmış incelemelerine dayanıyor olması sayesinde ayrılmaktadır. Sağlık etki gözden geçirmesinin hedefleri şunlardır:

- halk sağlığı ve sağlık hizmeti hedeflerinin yapı planının gözden geçirme çalışması içerisine tam olarak entegre edilmesinin güvence altına alınması;
- geniş anlamda, yapı planının hayata geçirilmesi sonucunda halk sağlığı ve sağlık hizmetleri üzerinde görülmesi muhtemel etkinin belirlenmesi;
- halka sağlığı yararına planlama yapılması olanağının maksimize edilmesinin ve herhangi bir olumsuz etkinin minimize edilmesinin sağlanması;

- hem birincil hem de ikincil sağlık hizmeti tesislerinin temin edilmesi için planlama yapılması;
- birincil bakım tröstleri ve yerel stratejik ortaklıklara yerel planların hazırlanması sürecini etkilemekte kullanmaları için bir araç kiti sağlanması ve
- sağlık etki gözden geçirmesinin Cambridgeshire Sağlık İyileştirme Planı hedeflerinin yakalanması için bir araç olarak değerinin hesaplanması.

Sağlık etki gözden geçirmesi şu aşamalara göre geliştirilmiştir:

- plan içerisindeki temel sağlık karakteristiklerinin tarif edilmesi;
- önemli sağlık meselelerinin analiz edilmesi;
- yapı plan politikalarının karşısında değerlendirildiği toprak kullanım planlamasına ilişkin bir dizi sağlık hedefi oluşturulması;
- tahmin edilen sağlık etkilerinin detaylı bir analizinin yürütülmesi ve
- sağlık meseleleri üzerine daha iyi yoğunlaşabilmek için planın geliştirilmesine yönelik sonuç ve tavsiyelerin çıkarılması.

Sonuçlar

Sağlık etkileri birden fazla sağlık belirleyicisi için değerlendirilmiş ve aynı zamanda etkilenen hassas gruplar ve sağlık etkilerinin özellikleri ve ölçüsü açıklanmıştır. Asıl avantaj sağlık otoritesi ve danışmanların 2016'ya uzanan plan için çıkmış bölümleri okuma ve daha sağlıklı seçeneklere yer verilmesi için doğrudan planın yazarlarına tavsiyelerde bulunma fırsatını bulmuş olmalarıdır. Bu önemli sağlık meselelerinin sürecin başında göz önüne alınmasını mümkün kılmış ve söz konusu girdilere belge ve politikalar oluşturuldukça bir sağlık perspektifinden anlam verilmesini sağlamıştır. Sağlık etki gözden geçirmesinden çıkarılan bir ders de iş ilişkilerinin geliştirilmesi olmuştur. Toprak kullanım planlamacıları ile sağlık sektörünün iş hayatında kullandıkları diller birbirinden oldukça farklıdır ve birinin diğerini anlayabilmesi için ortak bir zemin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Sağlık etki gözden geçirmesinin toprak kullanım planının sağlık etkilerinin vurgulanması için faydalı bir araç olduğu düşünülmüştür.

3.6.6 İngiltere, Newcastle'daki toplumsal esenlik etki değerlendirmesi

Arka plan ve başlangıç

Newcastle şehrindeki Northumbria Üniversitesi, 2000 yılında, Longbenton Mülkü üzerinde yer alan kamu tesislerinin yeniden imar edilmesi teklifi üzerinde toplumsal esenlik etki değerlendirmesine girişmiştir (41). Değerlendirmenin amacı sağlık etkilerinin değerlendirilmesinden daha geniş kapsamlı olduğu için, araştırmacılar SED'i toplumsal esenlik etki değerlendirmesi olarak yeniden adlandırmışlardır. Longbenton Mülkü'nde sağlık bozukluğu ve maddi yoksunluk düzeyi ülkenin bütününe göre daha yüksektir. Bu yüzden, Longbenton Mülkü için planlanan herhangi bir büyük inisiyatifin sakinlerin sağlık ve esenlik durumunu göz önünde bulundurmasının sağlanması büyük önem arz etmekteydi. Bu aktüel teklif, spor tesisleri, kafe, kütüphane, grup aktiviteleri ve aynı zamanda yerel organizasyonlara yönelik tesisler gibi pek çok olanağı içinde barındıran yeni, merkezi bir çok amaçlı kamu binası yapılmasının yanında çeşitli çocuk sağlığı hizmetleri sunan bir "geleceğin okulunun" inşa edilmesini amaçlıyordu.

Süreç

Kent yönetiminden temsilciler ve aynı zamanda araştırmacılar ve politikacılardan müteşekkil bir idare kurulu oluşturuldu. İdare kurulu değerlendirme için çalışma şartnamesinin hazırlanmasından sorumluydu. Ardından, değerlendirme birkaç adımda gerçekleştirildi.

Öncelikle, halkı ve çeşitli yerel kurum ve kuruluşları temsil eden menfaat sahipleri, bir odak grubu veya içinde teklifin bütün potansiyel etkilerinin listelendiği bir yapısal görüşmeye katılmaya davet edildiler. Sonrasında, listelenen etkiler gerçekleşme olasılığı, ölçülebilecek olan etkiler, hassas gruplar üzerinde oluşacak etkiler ve şiddet derecesi gibi seçim ölçütlerine göre öncelik sırasına koyuldular. Ölçütler etkiyi öneren danışman sayısı, önerinin kaynağı, önceden iyi bilinen etkileri ve ilk ölçütlerin birden fazlasına uyanlar temelinde ikinci bir seçim işleminden geçtiler.

Sonuçlar

Potansiyel etkiler inşaat safhası ya da işletim safhasında ortaya çıktıkları düşünülerek takdim edildiler. Esas etkiyi gören sağlık belirleyicileri inşaat safhasında genel olarak olumsuzdular: örneğin, istihdam oranları, çalışma koşulları, inşaat alanı güvenliği, gürültü, trafik akışı, mobilitenin ve şebekelerin sekteye uğraması. Esas etkiyi gören sağlık belirleyicileri işletim safhasında genel olarak olumluydular: iş ve eğitim olanakları, daha iyi çalışma koşulları, daha iyi hizmetler, çocuklar için zamanın anlamlı geçmesi, daha fazla fiziksel aktivite olanakları ve daha az stres ve bunalım. Kamu tesislerinin yeniden imar edilmesinden sorumlu önemli şahıslarla hassas gruplar için kanıt toplanması ve analiz yürütülmesi için ek mülakatlar yapıldı. Kuzey Tyneside Girişimi yeni tesislerin planlaması yapılırken bu bulguları baştan dikkate almıştır.

3.6.7 Macaristan, Györ'deki sağlık etki değerlendirmesi için bir ön çalışma olarak çevresel sağlık riski değerlendirmesi

Arka plan ve başlangıç

Macaristan'ın Györ kentinde bir yerel çevre ve sağlık eylem planı için planlama süreci 1998 yılında başlamıştır. Çevresel sağlıkta, risk değerlendirmesi mahallelerde çıkan kirletici maddelerin miktarı ve niteliğine dayalı çok önemli bir görevdir. Planın üzerinde etki yaratılması amacıyla yerel çevre ve sağlık eylem planı öncesinde bir çevresel risk değerlendirmesi yürütülmesi yönünde karar alınmıştır (42). Değerlendirme türü hızlı olarak seçilmişti çünkü zaman kısıtlıydı. Değerlendirmeciler bu sebepten yalnızca önceden var olan verileri derlediler.

Süreç

Çevresel sağlık riski değerlendirmesinin amacı nüfusun sağlık durumu üzerinde çevrenin kirletilmesi sebebiyle beliren değişimlerin analiz edilmesiydi. Çevresel sağlık riski değerlendirmesi süreci şu basamaklardan oluşuyordu:

- kirliliğin kaynaklarının ve kirletilen çevre öğelerinin kent düzeyinde tanımlanması;
- genel sağlık durumunun temel hastalık grupları ve ölüm nedenleri üzerinden tanımlanması;
- her bir mahallenin çevresel öğeleri hakkında veri toplanması;
- bölgede yaşayan nüfusun tanımlanması ve mahallerde etkilenmeye en açık alanlarının belirlenmesi;
- etkilenme derecesinin sonuçlarının tanımlanması;

- kirletici maddelerin kimyasal ve zehirli yapısının tanımlanması ve genotoksik ve genotoksik olmayan etkilerin tavsif edilmesi;
- belirli bir bölgede çevresel sağlık riski düzeyinin tespit edilmesi;
- mahallelerin insan riski yükünün sıralanışına göre tasnif edilmesi ve
- alınacak tedbirlerle ilgili tavsiyelerde bulunulması ve zararlı etkilerin azaltılması için önceliklerin saptanması.

Sonuçlar

Çevreye potansiyel olarak zararlı olan hava kirliliği, gürültü, kokular, mevcut toprak kirliliği ve tehlikeli atıkların potansiyel etkileri mahallerin sağlık riski düzeyi belirlendi. Tedbirler hakkındaki bu tavsiyeler üzerinde 11 mahallenin her birinden vatandaşlar, kent meclisi temsilcileri, devlet harici kuruluşlar ve özel sektör temsilcileri ile birlikte tartışıldı. Bunun hemen sonrasında, belediye sarayında içinde tüm mahalle temsilcilerinin önerilen öncelikler listesini tartıştıkları bir forum düzenlendi. Kent meclisi komiteleri teklif üzerinde görüştüler ve ardından kent meclisi tarafından bir karar alındı.

Değerlendirmede birden fazla konuda başarı sağlandı: çok disiplinlilik, sektörler arası çalışma, halktan katılımlar ve çevre ve sağlıktaki eşitsizlik üzerine odaklanılması. İyileştirme yapılabilecek meselelerin kapsamı tek başına SED'de kullanılan yöntemlerle yapılabilecekleri aşıyordu ve eğer bu yapılacaksa sadece teklifin hayata geçirilmesi öncesinde değil sürecin bütünü boyunca gerçekleşmeliydi.

Kaynakça

1. *Ottawa Charter for Health Promotion. [Sağlığın Teşviki için Ottawa Sözleşmesi]* Cenevre, Dünya Sağlık Örgütü, 1986 (http://www.who.int/hpr/nph/docs/ottawa_charter_hp.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
2. Wilkinson R, Marmot M, ed. *The solid facts: social determinants of health. [Somut gerçekler: sağlığın toplumsal belirleyicileri]* 2. bsk. Kopenhag, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, 2003 (<http://www.who.dk/document/E81384.pdf>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
3. Dahlgren G. In: *European Health Policy Conference: opportunities for the future. [Avrupa Sağlık Politikası Konferansı]* Cilt II. *The policy framework to meet the challenges: intersectoral action for health. [Zorlukların üstesinden gelinmesi için politika çatısı: sağlık için sektörler arası yaklaşım]* Kopenhag, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, 1995 ([http://whqlibdoc.who.int/euro/1994-97/EUR_ICP_HFAP_94.01_CN01\(II\).pdf](http://whqlibdoc.who.int/euro/1994-97/EUR_ICP_HFAP_94.01_CN01(II).pdf), 22 Mart 2005'te girilmiştir).
4. Whitehead M, Dahlgren G. What can we do about inequalities in health? [Sağlık alanındaki eşitsizliğe karşı neler yapabiliriz?] *Lancet*, 1991, 338:1059-1063.
5. Scott-Samuel A, Birley M, Arderm K. *The Merseyside guidelines for health impact assessment. [Sağlık etki değerlendirmesi için Merseyside yönergeleri]* 2. bsk. Liverpool, Uluslar arası Sağlık Etki Değerlendirmesi Konsorsiyumu, 2001 (<http://www.ihia.org.uk/document/merseyguide3.pdf>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
6. DSÖ Avrupa Sağlık Politikası Merkezi. *Health impact assessment. main concepts and suggested approach. Gothenburg consensus paper. [Sağlık etki değerlendirmesi, temel kavramlar ve önerilen yaklaşım. Gothenburg konsensüs bildirisi.]* Kopenhag, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, 1999.
7. *Focusing on health – how can the health impact of policy decisions be assessed? [Sağlık üzerine odaklanma – politika kararlarının sağlık etkisi nasıl değerlendirilebilir?]* Stockholm, İsveç İl Meclisleri Federasyonu ve İsveç Yerel Otoriteler Birliği, 1998.
8. Avrupa Komisyonu. Belli başlı kamu projeleri ile özel projelerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için 27 Haziran 1985 tarihli konsey direktifi (85/337/EEC). *Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi*, 1985 (5 Temmuz), L175:40-48 (<http://europa.eu.int/comm/environment/eia/full-legal-text/85337.htm>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
9. Belli başlı kamu projeleri ile özel projelerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için konsey direktifi 85/337/EEC üzerinde değişiklik yapan 3 Mart 1997 tarihli konsey direktifi 97/11/EC. *Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi*, 1997(14 Mart), L073:5 (<http://europa.eu.int/comm/environment/eia/full-legal-text/9711.htm>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
10. *Sınır-ötesi bir Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi Konvansiyonu.* Cenevre, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, 2005 (<http://www.unece.org/env/eia>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
11. *Kalkınma politikası ve planlamada sağlık etki değerlendirmesi; DSÖ gayri resmi danışma toplantısı raporu, Cartegna, Kolombiya, 2001.* Cenevre, Dünya Sağlık Örgütü, 2002

- (http://www.who.int/mediacentre/events/HSD_Plaq_02.4_def1.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
12. Sosyal Etki Değerlendirmesi Yönerge ve Prensipleri hakkında Örgütler-arası Komite. *Guidelines and principles for social impact assessment. [Sosyal etki değerlendirmesi için yönerge ve prensipler]* Washington, DC, Birleşik Devletler Ticaret Departmanı, Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi, Ulusal Deniz Balıkçılığı Servisi, 1994 (http://www.nmfs.noaa.gov/sfa/social_impact_guide.htm, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  13. İsveç Hükümeti. *Public health objectives [Halk sağlığı ile ilgili hedefler]* (2002/03:35). Stockholm, Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı, 2003 (<http://www.sweden.gov.se/sb/d/2942;jsessionid=aePausb15yT8>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  14. Den Broeder L et al. Soft data, hard effects. Strategies for effective policy on health impact assessment – an example from the Netherlands. [Hassas veriler, sert etkiler. Sağlık etki değerlendirmesi üzerine etkin politika stratejileri - Hollanda'dan bir örnek.] *Dünya Sağlık Örgütü Bülteni*, 2003, 81(6):404–407 (<http://www.who.int/bulletin/volumes/81/6/en/denbroeder.pdf>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  15. Put GV et al. *Experience with HIA at national policy level in the Netherlands. A case study. [Hollanda'da ulusal politika düzeyinde SED deneyimi. Bir örnek olay incelemesi.]* Brüksel, DSÖ Avrupa Sağlık Politikası Merkezi, 2001 (Politika Öğrenme Eğrisi Dizisi, No. 4; http://www.who.dk/eprise/main/WHO/Progs/HPA/Publications/20020319_4, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  16. Fehr R, Mekel O, Welteke R. HIA: the German perspective. [SED: Alman bakış açısı.] In: Kemm J, Parry J, Palmer S, eds. *Health impact assessment. [Sağlık etki değerlendirmesi]* Oxford, Oxford University Press, 2004;253–264.
  17. Neuss H. GVP aus der Perspektive der Landesgesundheitsbehörden. In: Fehr R, Welteke R, eds. *Workshop Gesundheitsverträglichkeitsprüfung – Health Impact Assessment. [Atölye Çalışması Gesundheitsverträglichkeitsprüfung – Sağlık Etki Değerlendirmesi.]* Bielefeld, Landesinstitut für den Öffentlichen Gesundheitsdienst NRW, 2002;27–28.
  18. *Communication from the Commission on impact assessment. [Komisyon'dan etki değerlendirmesi hakkında Mesaj.]* Brüksel, Avrupa Komisyonu, 2002 (COM (2002) 276 final; http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2002/com2002_0276en01.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  19. [The World Bank ... working to make development sustainable \[Dünya Bankası ... kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için çalışmak\]](#) [web sitesi]. Washington, DC, Dünya Bankası, 2005 (<http://lnweb18.worldbank.org/ESSD/sdvext.nsf/43ByDocName/SustainableDevelopment>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  20. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu. *Our common future. [Ortak geleceğimiz.]* Oxford, Oxford University Press, 1987.
  21. *Agenda 21. [Gündem Maddesi 21]* New York, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Bölümü, 1993 (<http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  22. *Health in the context of sustainable development. [Sürdürülebilir kalkınma bağlamında sağlık.]* Cenevre, Dünya Sağlık Örgütü, 2002 (WHO/HDE/HID02.6;

- http://www.who.int/mediacentre/events/HSD_Plaq_02.6_def1.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
23. *The World Summit on Sustainable Development. Report by the Secretariat. [Sürdürülebilir Kalkınma Konulu Dünya Zirvesi. Sekreterlik Raporu.]* Elli beşinci Dünya Sağlık Oturumu. Geçici Gündem Maddesi 13.3. 19 Nisan 2002. Cenevre, Dünya Sağlık Örgütü, 2002 (http://www.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA55/ea557.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  24. Birleşmiş Milletler Binyıl Deklarasyonu. Genel Kurul Kararı. New York, Birleşmiş Milletler, 2000 (<http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  25. *HEALTH21 – the health for all policy framework for the WHO European Region. [HEALTH21 – DSÖ Avrupa Bölgesi için herkes için sağlık politika çatısı.]* Kopenhag, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, 1999 (http://www.euro.who.int/InformationSources/Publications/Catalogue/20010911_39, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  26. Ison E. *Resource for health impact assessment: the main resource, Volumes I–II. [Sağlık etki değerlendirmesi için kaynak: temel kaynak, Cilt I-II.]* Londra, NHS Executive, 2000.
  27. Mindell J, Ison E, Joffe M. A glossary for health impact assessment. [Sağlık etki değerlendirmesi sözlüğü] *Epidemiyoloji ve Toplum Sağlığı Gazetesi*, 2003, 57:647–651.
  28. *City health profiles – how to report on health in your city. [Şehir sağlık profilleri – şehrinizin sağlık durumu nasıl rapor edilir.]* Kopenhag, DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, 1995 (<http://www.euro.who.int/document/wa38094ci.pdf>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  29. *Summary report on the pilot health impact assessment of the new health energy efficiency scheme. [Yeni sağlık verimlilik planı sağlık etki değerlendirmesi pilot çalışması özet raporu.]* Sheffield ve Londra, Sheffield Hallam Üniversitesi Bölgesel, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Hijyen & Tropik Tıp Londra Meslek Yüksekokulu & University College Londra, 2001.
  30. Parry JM, Kemm J. *Using health impact assessment to make better decision: a simple guide. [Daha iyi kararlar almak için sağlık etki değerlendirmesinin kullanılması: basit bir kılavuz.]* Birmingham, West Midlands Halk Sağlığı Grubu Yöneticileri, Birmingham Üniversitesi ve NHS Yetkili West Midlands, 2001.
  31. Taylor L, Gowman N, Quigley R. *Evaluating health impact assessment. [Sağlık etki değerlendirmesinin değerlendirilmesi.]* Londra, Sağlık Kalkınma Ajansı, 2003 (http://www.hda.nhs.uk/documents/evaluating_health_impact_assmt.pdf, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  32. Vålfärd och hållbar utveckling [Refah ve sürdürülebilir kalkınma] [web sitesi]. Helsingborg, Helsingborg Şehri, 2005 (<http://www.helsingborg.se/vhu>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
  33. *Health on equal terms – national goals for public health. [Eşit şartlarda sağlık – halka sağlığı için ulusal amaçlar.] İsveç Halk Sağlığı Ulusal Komitesi son raporu.* Stockholm, Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı, 2000 (Resmi Hükümet Raporları, İngilizce versiyon 2000:91).
  34. *The annual report of the Director of Public Health. [Halk Sağlığı Müdürü yıllık raporu.]* Brighton, Brighton and Hove Öğretim Birincil Bakım Tröstü ve Brighton and Hove Kent Meclisi, İngiltere, 2004.

35. *Choosing health: making healthy choices easier. [Sağlığı seçmek: sağlıklı seçimleri daha kolay hale getirmek.]* Londra, Sağlık Dairesi, 2004.
36. *Smoke-free public & work places. Notice of motion to Council. [Dumansız kamu & işyerleri. Meclis'e gönderilen önerge bildirisi.]* Brighton, Brighton & Hove Kent Meclisi, 2004.
37. Brighton & Hove Primary Care Trust [web sitesi]. Brighton, Brighton & Hove Primary Care Trust, 2005 (<http://www.brightonandhovepct.nhs.uk/ourwork/healthycity>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
38. Gorman D et al. Transport policy and health inequalities: a health impact assessment of Edinburgh's transport policy. [Ulaşım politikası ve sağlık konusundaki eşitsizlikler: Edinburgh'un ulaşım politikası için bir sağlık etki değerlendirmesi.] *Halk Sağlığı*, 2003, 117; 15–24.
39. Belfast Healthy Cities [Belfast Sağlıklı Kentler [web sitesi]. Belfast, Belfast Sağlıklı Kentler, 2005 (www.belfasthealthycities.com, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
40. France C. Health contribution to local government planning. [Yerel yönetim planlamalarına sağlık desteği.] *Çevresel Etki Değerlendirmesi Dergisi*, 2004, 24:189–198.
41. Milner S, Bolden D. *Social well-being impact assessment of the proposals for the re-development of the community facilities on Longbenton Estate. Summary report. [Longbenton Mülkü üzerinde yer alan kamu tesislerinin yeniden imar edilmesi teklifleri için toplumsal esenlik etki değerlendirmesi. Özet rapor.]* Newcastle, Northumbria Üniversitesi, 2001 (http://online.northumbria.ac.uk/faculties/hsw/hia/rep_pub.htm, 22 Mart 2005'te girilmiştir).
42. Sağlıklı Kent Györ: Macaristan Sağlıklı Kentler Birliği Üyesi [web sitesi]. Györ, Györ Belediyesi (<http://www.hahc.hu/english/gyor/index.php>, 22 Mart 2005'te girilmiştir).

Ek 1

SAĞLIK ETKİ DEĞERLENDİRMESİ ELEME YAPISI¹

Çıkmış yayınlar ve gayri resmi yayınlar arasında bazı eleme araçları ve kontrol listeleri bulunsa da kendi topluluğunuz içerisindeki durum ve koşullara dayalı kendi eleme aracınızı oluşturmanız daha uygundur.

Aşağıdaki tablodan ve tavsiyelerden yararlanın.

1. Sütun'a gidin – teklifin önem derecesi – ve bu sütunda yer alan ölçütlerden teklifinizle alakalı olduğunu düşündüklerinize dayalı sorular ekleyin.
2. Sütun'a gidin – sağlık üzerindeki etkilerin özellikleri – ve bu sütunda yer alan ölçütlerden sağlık üzerindeki etkilerin özellikleri ile alakalı olduğunu düşündüklerinize dayalı sorular ekleyin.
3. Sütun'a gidin – sağlık belirleyicileri – ve alakalı ve/veya önemli olduğunu düşündüğünüz sağlık belirleyicileri hakkında sorular ekleyin.
4. Sütun'a gidin – etkilenen hassas gruplar – ve nüfus içerisinde topluluğunuzla ilgili olarak etkilenebilecek insanlar ya da gruplar hakkında sorular ekleyin.
5. Sütun'a gidin – kapasite ve kaynaklar – ve SED'i yürütecek kuruluş içerisindeki kapasite ve bunun için ilgili olduğunu düşündüğünüz mevcut kaynaklar hakkında gösterilen ölçütlere dayalı sorular ekleyin.

1. Teklifin önem derecesi	2. Sağlık üzerindeki etkilerin özellikleri	3. Etkilenen sağlığın belirleyicileri	4. Nüfus içerisindeki hassas kişiler	5. Kapasite ve kaynaklar
Mali yatırımın büyüklüğü	Etkilenen insan sayısı	Gelir düzeyi	Genç kişiler	Fon mevcudiyeti
Öncelik düzeyi (yüksek, orta veya düşük)	Etkilenen coğrafi alan	İskan	Daha yaşlı kişiler	Çalışan mevcudiyeti
Topluluk içerisindeki kabul düzeyi (kucaklayıcı, nötr, kaygılı veya çatışmacı)	Etki sıklığı	Sosyal temas, destek, iç tutarlılık ve entegrasyon	İşsizler ve aileleri	Beceri düzeyi
Ortak kuruluşların gösterdiği ilgi düzeyi	Etki ömrü	Hava kalitesi	Yalnız yaşayan ebeveynler ve aileleri	Tecrübe düzeyi
Hizmetler üzerinde görülen etki düzeyi	Etki büyüklüğü	Su kalitesi	Düşük gelir düzeyine sahip kişiler ve aileleri	Veri mevcudiyeti
	Etkilerin ortaya çıkışı	Gürültü düzeyi	Öğrenciler	Kanıt mevcudiyeti
	Etkilerin birikimli olma potansiyeli	Açık ve yeşil alanlara erişim	Fiziksel rahatsızlığı bulunan kişiler	Önceki değerlendirmeler hakkında bilgi mevcudiyeti
	Etkilerin başka etkilerle etkileşim potansiyeli	Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim	Zihinsel engelliler	Menfaat sahiplerinin sayısı ve bu kişilerin katılım isteği
	Gelecek nesiller üzerinde görülecek etkilerin potansiyeli	Topluluk, eğlence ve spor tesislerine erişim	Fiziksel özürliüler	Mevcut süre
	Farklı nüfus toplulukları üzerindeki etkilerin potansiyeli	Anti sosyal davranışları da içeren suç ve toplum güvenliği	Öğrenme özürlü olan kişiler	Teklif için karar alım sürecinde bilgi sağlanmasına yönelik SED olanakları
		Suç ve anti sosyal davranış korkusu	Bakıcılar	
		Ayrımcılık ve taciz	Azınlıklara mensup kişiler	
			Mülteciler ve sığınma talep edenler	
			Evsizler	

¹ Bu eleme yapısı Gabriel Gulis ve Erica Ison tarafından hazırlanmıştır.

Ek 2

KAPSAM BELİRLEME YA DA SAĞLIK ETKİ DEĞERLENDİRMESİ ÇALIŞMA ŞARTNAMESİNİN BELİRLENMESİ İÇİN KONTROL LİSTESİ²

Aşağıdaki sorulara verilen cevaplar SED'inizin kapsamı ya da çalışma şartnamesi için esas teşkil edecektir.

1. SED sürecine giren teklif hakkında bilgi

- SED'i hangi teklif üzerinde uygulayacaksınız?
- Teklifin tamamını mı yoksa belirli kısımlarını mı değerlendireceksiniz?
- Teklifin sadece bölümlerini ya da yönlerini değerlendirecekseniz, bunlar hangileridir?
- Teklif için hangi belgeyi ya da belge grubunu kullanacaksınız?
Örneğin, belge bir politika veya strateji taslağı, bir eylem planı ya da planlama uygulaması olabilir.
- Değerlendirmeniz gereken teklif için birden fazla seçenek mevcut mu?
Örneğin, teklif aynı hizmetin farklı şekillerde sağlanması hakkında ya da aynı arsanın konut amaçlı kullanım karşısında istihdam amaçlı kullanım gibi farklı arazi kullanım şekilleriyle imar edilmesi olabilir. Bazı durumlarda, ortada teklifle ilişkilendirilecek hiçbir seçenek bulunmasa bile, size bir "zemin" sağlayacak olan şeyler yapmayı projenin hayata geçirilmesini değerlendirmenin daha uygun olduğunu düşünebilirsiniz.
- Teklif tartışmaya açık olmayan yönleri var mıdır? Evet ise, bunlar hangi yönlerdir?
- Teklifin hedef kitleleri hangileridir?

2. SED'in amaç ve hedefleri

- Bu teklif üzerinde SED uygulamadaki amaçlar nelerdir?
Üçten (maksimum dört) fazla amaç belirlemeye çalışın, aksi takdirde bunların hepsine birden ulaşılması zor olacaktır.
- Bu teklif üzerinde gerçekleştirilecek SED için belirlenen hedefler nelerdir?
Altı ya da yediden (maksimum sekiz) fazla hedef belirlemeye çalışın, aksi takdirde bunların hepsine birden ulaşılması zor olacaktır.
- SED hakkında yapacağınız çalışmada yol gösterici olması için hangi değerlerden yararlanacaksınız?

3. Teklifin SED parametrelerini belirleyen etkileri

- Teklifin hayata geçirilmesinden hangi coğrafi alanlar etkilenecektir?
- Teklifin hayata geçirilmesinden hangi topluluklar ya da nüfus grupları etkilenecektir?

² Bu kontrol listesi Erica Ison tarafından hazırlanmıştır.

- Teklifin hayat geçirilmesinden hangi hassas, marjinal ve/veya dezavantajlı gruplar etkilenecektir?
- Teklifin hayata geçirilmesine ilişkin SED sırasında dikkate alınması gereken herhangi bir koşul ya da durum var mı?
- Teklifin sağlık ve esenlik üzerinde yaratacağı potansiyel etkiler hakkında ilk düşünceleriniz nelerdir? Değerli ya da önemli olabileceğini düşündüğünüz etkiler – olumlu ya da olumsuz – var mı?

4. SED için menfaat sahipleri

- Bu SED için menfaat sahipleri (üzerinde çalışılan teklife iştirak eden veya bu tekliften etkilenen herhangi birisi) kimlerdir?
- SED için anahtar bilgi sağlayıcılar kimler olabilir?
Anahtar bilgi sağlayıcı topluluk içindeki bilgisi, tecrübesi ya da duruşu sayesinde SED için özel önem arz eden bilgilere sahip bir menfaat sahibidir.

5. SED yöntem ve bilgileri

- Sağlık üzerindeki etkilerin tespit edilmesi için hangi yöntemleri kullanacaksınız?
SED'in bir bölümünde menfaat sahiplerine danışmayı planlıyorsanız, farklı menfaat sahibi grupları için farklı yöntemler kullandığınızdan emin olun.
- SED'in yürütülmesi için hangi bilgi, veri ya da kanıtları kullanacaksınız? Elinizde bu bilgilerden yoksa, hangi kuruluşa/kuruluşlarda bulunabilir?
SED bilgileri yerel düzeyde toplanmış rutin ve rutin olmayan verilerden, çıkmış yayınlardan elde edilmiş kanıtlardan ve aynı türde teklif ya da muhtemelen aynı topluluk ya da nüfus üzerine yapılmış başka değerlendirmelerin raporlarından oluşabilir.

6. SED için yönetim düzenlemeleri ve parasal kaynak sağlama

- SED için yapılan yönetim düzenlemeleri nelerdir?
Bir idare kurulu ve/veya yönetim kurulu olup olmayacağını ana hatlarını çizin ve SED'in yürütülmesinden kimlerin (SED değerlendirmecisi) sorumlu olacağını belirleyin. Süreç içerisinde yer alan kişilerin rolleriyle sorumluluklarını ve raporlamada kullanılacak hatları tanımlayın.
- SED için fon sağlayabileceğiniz kaynaklar nereleridir ve kullanımınıza sunulan para ne kadardır?
- SED'in uygulanması beraberinde hangi masrafları getirecektir?

7. SED sonuçlarıyla karar alım süreci üzerinde etki yaratılması

- Teklif için mevcut karar alım süreci nedir ve SED sonuçlarından sürecin hangi noktasında/noktalarında yararlanabileceksiniz?
- Teklif konusunda karar verecek olanlar kimlerdir? Bu kişiler için zaman cetveli nasıldır?
- Karar alım süreci için zaman cetveli göz önünde tutulursa, süreç içerisindeki dönüm noktaları da dahil olmak üzere SED için zaman cetveli nasıldır?

8. SED sonuçlarının dağıtılması

- SED sonuçlarını karar vericilere nasıl iletacaksınız?
- SED sonuçlarını başka menfaat sahibi gruplarına nasıl dağıtacaksınız?

9. Denetim ve değerlendirme

- SED sürecini nasıl değerlendireceksiniz?
- Teklif hakkında SED nedeniyle verilen herhangi bir öneri ya da tavsiyenin kabul edilmesini denetleyeceksiniz?
- Kabul edilen öneri ya da tavsiyelerin gerçekte hayata geçirilip geçirilmediğini nasıl denetleyeceksiniz?
- Teklife bağlı olarak sağlık belirleyicilerinde ya da sağlık sonuçlarında görülen göstergeler ya da eğilimleri nasıl denetleyecek ve değerlendireceksiniz?